

КЛУБ НА НЕСТОПАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

ДОКЛАД

**за резултатите от направено изследване
относно необходимостта и възможностите за
прилагане на практики за ранно детско учене,
основано на игра, за деца от 2 до 4 години,
живеещи в малки населени места**

Търговище

януари – май, 2019 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	3 стр.
I. Предистория и актуалност на проблема	4 стр.
II. Обект, предмет, цел и задачи на проучването	5 стр.
III. Методология на проучването	5 стр.
IV. Теренно проучване на документални източници по темата за ранното детско развитие	стр. 9
V. Резултати от направеното проучване	
5.1. Проучване относно НЕОБХОДИМОСТТА от алтернативни образователни услуги на децата в малките населени места в регион Търговище	стр. 16
5.1.2. Проблеми и нужди на децата, изведени от структурираното наблюдение с родителите	стр.16
5.1.2. Проблеми и нужди на децата и семействата, изведени от анкетите и фокус групите .	стр. 215.
5.1.3. Проблеми и нужди на децата и семействата според представители на институциите	стр. 25
5.2. Проучване относно ВЪЗМОЖНОСТИТЕ на заинтересованите страни за участие и подкрепа за прилагане на алтернативни образователни услуги	стр. 29
5.2.1 Нагласи и готовност на родителите за включване и ползване на алтернативни образователни услуги	стр. 30
5.2.2. Нагласи и готовност на институциите за включване и ползване на алтернативни образователни услуги	
5.2.3. Нагласи и готовност на бизнеса за подкрепа на алтернативни образователни услуги	стр. 36
5.2.4. Нагласи и готовност на читалищата за прилагане на алтернативни образователни услуги	стр. 37
VI. Обобщени изводи и препоръки	стр. 44

Проект „Алтернативни образователни услуги за децата от малките населени места в община Търговище“ цели да се увеличи броя на читалищата в община Търговище, които осигуряват достъп до ранно образование на деца от 2 до 4 години. Проектът включва провеждане на проучване, което ще осигури доказателства за необходимостта и възможностите за развитие на практики за ранно детско учене, основано на игра за деца от 2 до 4 години, живеещи в малки населени места. Подготовката за осигуряване на условия за развитие на практики за ранно детско учене, основано на игра ще бъде извършено чрез изготвяне на застъпническа стратегия, базирана на получените резултати от проучването. В последния етап на проекта ще бъдат създадени условия за предоставяне на алтернативни образователни услуги към читалищата в минимум 2 села от общината. Проектът предвижда и провеждане на обучение за специалисти, които ще предоставят услугите по Програмите „Елементът игра“.

Проектът се финансира от Фондация Тръст за социална алтернатива, София
[/https://socialachievement.org/en/](https://socialachievement.org/en/)

Клуб на нестопанските организации /КНСО/ град Търговище е неправителствена организация, която работи за утвърждаване ценностите на гражданското общество в Търговище и региона чрез: развитие на силен и независим граждански сектор; овластени и информирани граждани; споделени ценности и трайни връзки - между самите субекти на гражданското общество и между представители на Третия сектор, държавните институции и бизнеса. Регистриран е по Закона за ЮЛНЦ през 2000 г. в Търговищкия Окръжен съд. От 2010 година има регистрация в Агенцията за социално подпомагане и Държавна агенция за закрила на детето като доставчик на социални услуги за деца. **Нашите стратегически цели са:** Пълноценно участие на НПО в процесите на вземане на решения; Активно включване на общността в решаването на обществено значими проблеми; Доброволчество; Пълноценна социална интеграция на деца от уязвими групи; Укрепване на КНСО като общност на активни НПО, център за подкрепа на организации и граждани и доставчик на социални услуги.

Фондация за децата в риск по света (ФДРС) е създадена, за да подкрепи уязвимите деца в получаването им на равен старт и превръщането им в продуктивни и независими членове на своята общност и жители на света. Кредото на организацията е, че работата на децата е играта и това е пътят към тяхното развитие и израстване. Програмите на ФДРС са основани на играта и едновременно с това те развиват петте основни области, ключови за детското развитие – обща, фина моторика, общуване, социално-емоционални умения, познание. Тъй като много деца нямат възможност да изпитат радостта от детството по редица причини, най-вече такива свързани със социално-икономическите условия, в които живеят, ФДРС полага усилия да достигне до най-нуждаещите се и маргинализирани общности. Работата се провежда на няколко нива – дете, семейство, общност, професионалисти, за да се постигне най-голяма устойчивост, овластяване и развитие. Едновременно с това организацията работи чрез местни партньори, които най-добре познават нуждите на общността и имат изградени доверителни отношения, така важни за извършване на задълбочена и качествена работа. Това е начин за подкрепа на тези организации и да се спомогне за развиване на техните възможности, както и за предоставяне на нови, съвременни знания за детското развитие посредством провеждане на обучения и супервизии. ФДРС работи с 28 партньорски организации в цялата страна, чрез които предоставя авторската си програма "Елементът Игра", състояща се от трите основни компонента "Библиотека на играчките", "Разкажи приказката" и "Музика в действие". През 2019 г. Програмите на Фондацията са подкрепили 1792 деца.

I. Предистория и актуалност на проблема

Община Търговище включва общинският град Търговище и 51 малки населени места. Населението е съсредоточено предимно в общинския/областния център Търговище – над 55%, както и в десетина по-големи села. Мрежата от детски градини/групи покрива също преди всичко града – 12 детски градини (ДГ) с над 50 групи, и още 15 групи в 15 села. В останалите 44 села няма никаква образователна услуга. За децата на 5 и 6 години има осигурено транспортиране до близки населени места, в които има детски градини, но за по малките – от 2 до 4 години няма. Това на практика означава, че голяма група малки деца, предимно от уязвими семейства, живеещи в малките населени места, остават извън образователна система, както и до някаква алтернативна услуга, която да отговаря на техните нужди. Тази ситуация е свързана както с липсата на образователни услуги и дейности в самите села, така и с финансовите затруднения на родителите да осигурят достъп до по-отдалечени места. Впоследствие това значително затруднява адаптацията на децата в задължителната детска градина след 5 годишна възраст за тези, които успяват да бъдат записани. И в още по-голяма степен този проблем е виден на по-късен етап в училище, където при децата се наблюдават затруднения при владенето на български език и недостатъчни познавателни и социални умения. Децата във възрастта до 4 години в тези села основно се отглеждат от майките в домашна среда и често грижата е сведена само до осигуряване на базисни нужди, храна и безопасност, без да се осигуряват възможности за стимулиране на развитието на децата. Този проблем е още по-силен при тази част от семействата, където освен бедността, слабото владение на български език възпрепятства контактите и включването в услуги и образователни институции, които могат да помогнат за развитието на детето. В същото време в региона са налице ресурси, които могат да бъдат мобилизирани за решаване на проблемите, свързани с ограничените възможности за ранно детско учене и подготовка на родителите за посрещане на образователните нужди на децата. Това според нас са читалищата, които, за разлика от услугите са разпознаваеми от хората като място за местно развитие и не етикат допълнително уязвимите семейства като не справящи се. Броят на читалищата в общината е 38, като 1 е в общинския център, а останалите 37 – в селата или в кварталите на Търговище. Тази добре развита мрежа от читалища по места е посочена като силна страна и в Актуализираната областната стратегия за развитие за периода 2014-2020 г. http://tg.government.bg/docu/OSR_Targovishte_Aktualizacia_v.2. В Стратегията като слаби страни са изведени: „Неравномерно териториално разпределение на здравните и социалните услуги; „Отдалеченост на някои селища от средищните училища“; и „Много висок дял на преждевременно напусналите училище“. Към стратегическа ЦЕЛ 2: Приоритет 2.2. Подобряване на качеството и достъпа до здравни, образователни, социални и културни услуги и спортна инфраструктура са заложили следните конкретни мерки за решаване на горепосочените проблеми: МЯРКА 2.2.1.1. Обезпечаване на населението от базови здравни и социални услуги; и 2.2.2.1. Предоставяне на интегрирани иновативни здравно-социални и образователни услуги. Клубът на НСО в партньорство с Фондация за децата в риск по света (ФДРС) вече пилотира успешна практика в читалището в с. Давидово, в която чрез развитие на програми основани на игра “Елементът Игра” и с участие и на родителите, се подкрепя както развитието на малки деца от уязвими групи, така и се осигурява подготовката им за детска градина и училище. Този модел може успешно да бъде мултиплициран и в други села.

II. Обхват, цел и задачи на проучването

Основна цел на проучването

Да се осигурят доказателства за необходимостта и възможностите за прилагане на практики за ранно детско учене, основано на игра за деца от 2 до 4 години, живеещи в малки населени места.

Обхват на проучването

Малките населени места в община Търговище, в които има функциониращи читалища и в които населението е около и над 500 души, между които и поне 10 семейства с малки деца.

Основната хипотеза на проучването

Осъществяването на практика на ранно детско учене/ стаи за игра в малките населени места в регион Търговище е в пряка зависимост от:

- Мотивацията и нагласите на общината и читалищата за разкриване на стаи за игра за деца от 2 до 4 години;
- Потребностите и очакванията на семействата с деца от 2 до 4 години;
- Степента на готовност на ресурсите /материални и човешки/ на общината и читалищата за разкриване на стаи за игра.

III. Методология на проучването

Цел и обхват на изследването

Настоящото проучване цели да осигури доказателства за необходимостта и възможностите за развитие на практики за ранно детско учене за малки деца от 2 до 4 години в читалищата на малките населени места. Фокус на проучването е идентифициране на основните нужди, подкрепящи фактори и предизвикателства пред реализирането на образователните практики за ранно детско учене.

Това определи проучването да се извърши в **две основни области на проучване**:

- Проблеми и потребности на семейства с деца от 2 до 4 години в малки населени места;
- Нагласи и готовност на заинтересованите страни (*родители, представители на образователни и социални услуги, общинска администрация, читалища и бизнес средите*).

Проучването обхваща малките населени места в община Търговище с:

- население около и над 500 души;
- най-малко 10 семейства с малки деца;
- функциониращи читалища.

Изборът на обхвата на проучването е свързан както с идентифицираната липса на достъп на малки деца до образователни услуги в тези населени места, така и с наличието на местни ресурси, които могат да бъдат използвани за развитието на практики за ранно детско учене.

Дизайн на проучването

За целите на подготовка на дизайна на проучването е използван ситуационен анализ на проблемите на семействата с деца от 2 до 4 години в малките населени места и услугите за ранно детско развитие на територията на община Търговище.

Хипотеза на проучването е, че развитието на практики за ранно детско учене (*стаи за игра*) е в пряка зависимост от:

- наличието и разпознаването на актуални проблеми в посрещането на образователните нужди на деца от 2 до 4 години и техните семейства, живеещи в малките населени места;
- наличието на нагласите на заинтересованите страни за участие, развитие и подкрепа на практики в читалищата на малките населени места;
- степента на готовност на ресурсите на читалищата за разкриване на стаи за игра.

Изследователските въпроси, използвани в проучването са свързани с двете основни области на проучване и се отнасят до целевите групи, включени в изследването:

Област	Целева група	Основни изследователски въпроси
Проблеми и нужди на деца от 2 до 4 години /НЕОБХОДИМОСТ/	Родители на деца от 2 до 4 години	Доколко и какви са затрудненията на родителите по посрещане нуждите на децата? Каква е изходната точка в интелектуалното развитие и придобитите умения на децата от уязвими общности в малките населени места? Какви са дефицити в семействата по посрещане на образователните нужди на децата им?
	Представители на институции и читалища	Кои са проблемите, които семействата с деца от 2 до 4 години срещат в грижата за тях? Кои са основните затруднения на адаптацията на деца от 2 до 4 години във формалната образователна система? Каква е необходимостта от развитие на нови възможности за ранно детско учене областта?
	Родители на деца от 2 до 4 години	Доколко идентифицират нуждата от развитие на алтернативни образователни услуги в малките населени места? Каква е нагласата им към използване на програми основани на игра в читалищата? Каква е тяхната готовност за включване в образователните услуги? Кои са рисковете пред практическото приложение?

Нагласи и готовност /ВЪЗМОЖНОСТИ/	Представители на услуги и институции	Доколко разпознават стаите за игра като възможност за ранно детско учене? Каква е нагласата и готовността за подкрепа на образователните услуги в читалища? Какви са бариерите пред развитието на образователни услуги в читалищата?
	Представители на читалища в малките населени места?	Каква е готовността за развитие на алтернативни образователни услуги по отношение на материални и човешки ресурси? От каква подкрепа се нуждаят, за да развият образователна услуга, основана на игра? Кои са бариерите и подкрепящите фактори пред практическата реализация?
	Представители на бизнеса	Какви са нагласите за финансиране на образователни дейности за малки деца? Какви са нагласите за подкрепа на дейности, развивани в читалища в малките населени места? Какви рискове за развитие на местни практики?

Използвани методи

Основните методи за събиране на информация са кабинетно проучване, структурирано наблюдение на семейства с малки деца, анкетно проучване на родители, представители на образователни институции, социални услуги и местни власти, фокус групи на родители и представители на институции и структурирани интервюта с представители.

Таблицата представя приложените методи:

Метод	Брой	Описание
Кабинетно проучване	1	Преглед на стратегически документи за развитие на община Търговище; статистическа демографска информация; изследвания в областта на ранното детско учене и развитие, модели и практики за ранно детско развитие в общината; законова уредба за функциониране на читалищата.
Структурирано наблюдение	25 със семейства	Случайно избрана извадка от семейства с деца от 0 до 4 години в малки населени места.
Анкетно проучване	20 с родители 20 с институции	4 групи респонденти представители на заинтересованите страни са обхванати: - Родители на деца от 2 до 4 години; - Представители на образователни и социални услуги и местна администрация;

	20 с читалища 3 с бизнес	• Представители на читалища в малките населени места; • Представител на бизнеса в региона.
Фокус групи	4	Следните респонденти участват в проведените фокус групи: • Семейства на деца от 2 до 4 години – 2 групи • Представители на образователни и социални услуги и местна администрация и читалища в малките населени места – 2 групи
Структурирано интервю с представители на читалища	10	В тази част на проучването участват представители на 10 читалища в населени места, отговарящи на изискванията – с до 500 жители, минимум 10 семейства с деца от 0 до 4 г. и наличие на работещо читалище

При събиране на информацията чрез фокус групи и интервюта са спазвани етичните принципи за конфиденциалност, свобода на участие и правото на свободно изразяване на мнението. Участниците бяха информирани за целите на проучването и имаха възможност за свободно задаване на въпроси, свързани с проучването.

По време на събирането на информацията за изследването бяха срещнати някои **затруднения** свързани с:

- Участието на бизнеса – изпратени лични имейли до над 20 ръководители на фирми, проведен разговор с 5 от тях, и в краен резултат – 3 попълнени анкети;

Участниците във фокус групите, представители на институции и местна власт в по-голямата си част бяха на позиции, които не им позволяват вземането на решения.

РЕЗУЛТАТИ ОТ НАПРАВЕНОТО ПРОУЧВАНЕ

IV. Проучване на документални източници по темата **РАННО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ**

СВЕТОВНИ ИЗТОЧНИЦИ

Ранното детство е един от най-значимите и влиятелни периоди от живота на човека – особено първите 1000 дни. Този период предопределя основата на бъдещото здраве, благосъстояние, уменията за учене и потенциала на детето, като и поставя основите за емоционална сигурност, културна и лична идентичност на малките деца за развиване на компетентности, устойчивост и адаптивност.

Инвестициите в ранното детско развитие (РДР), без каквато и да е дискриминация, следва да бъдат с висок приоритет, предвид че предоставят възможност на всички деца да достигнат пълна реализация на своите права и способности. Фокусът към РДР носи ясни ползи както на индивидуално, така и на общностно ниво, намалява разходите за здраве и икономическите проблеми, които децата биха имали в бъдеще през техния живот. РДР открива възможности за

намеса в най-критичната фаза на човешкото развитие, за да прекъсне порочния кръг на предаване на бедността между поколенията, неравенствата и различните възможности, и които гарантират, че никое дете няма да бъде забравено, че ще расте в сигурна среда, без насилие и пренебрегване.

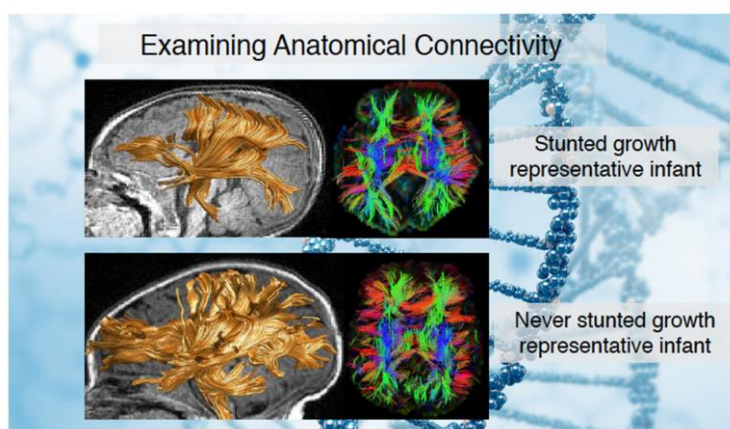
В световен мащаб, 43 % (или 250 милиона деца) момичета и момчета под 5 годишна възраст в страните с нисък и среден доход са в риск от не достигане на техния пълен потенциал на развитие, предвид бедност, недохранване, липса на положителна емоционална връзка между детето и полагащия грижи, подходяща стимулация и възможности за ранно учене или ограничен достъп до здраве, чиста вода и други базисни услуги.¹

Безспорна е и връзката между ранното детство и устойчивото развитие и за това как РДР може да допринесе за осъществяването на Целите за устойчиво развитие, в които има специално отредено място – включени са резултати, свързани с детската смъртност, недохранването, ранното образование и грижа, насилието, които очертават програмата за действие в подкрепа на РДР. Като пример, можем да посочим един от резултатите, че към 2030 година държавите следва да гарантират, че всички момичета и момчета имат достъп до качествено ранно детско развитие, грижа и предучилищно образование, така че всички те да са готови за началното образование.

Редица изследвания и научни постижения в невронауките доказват, че мозъкът се влияе от факторите на средата толкова, колкото и от генетичните фактори. Периодът от зачеването до постъпването в училище предоставя важни и неповторими възможности за развитие на мозъка на детето. В този период от живота връзките в мозъка се изграждат с невероятна скорост и са в основата на физическото и психическото здраве на детето, на проявяващата се през целия му живот способност да учи, да се адаптира към промените и да развива психична устойчивост. Това, от своя страна, предопределя до голяма степен живота им в зряла възраст, възможностите им да изкарват прехраната си, приноса към обществото и дори бъдещото им щастие.

Фиг. 1 Снимка на мозък на:

- дете със забавяне в развитието
- дете в норма на развитие

¹ G20 Initiative for Early Childhood Development, Argentina 2018

От своя страна икономистите също определят инвестирането в интервенции в ранното детство като един от икономически най-ефективните начини за постигане на по-устойчив растеж. По този начин и натоварването на системите на здравеопазването, образованието, правосъдието, закрилата на детето и социалната закрила намалява, с което намаляват и загубите за обществото.²

Например, проф. Джеймс Хекман, Нобелов лауреат по икономика твърди, че годишната възвращаемост на инвестициите в ранно образование са по-ефективни от инвестициите в който и да е друг период от човешкия живот /от 6% до 10% годишна възвращаемост/. Това в още по-голяма степен се отнася за децата от уязвимите групи, за които редовното посещение на форми на ранно учене (детска градина) има най-голям и най-дългосрочен ефект, тъй като намалява образователните неравенства и има пряка връзка с ранното отпадане от училище. Т.е. ползите са по-добри резултати в образователната и здравната сфера, по-ниска престъпност и по-високи лични доходи.

Децата, които не са получили стабилно начало на своя живот, преминават по-трудно през всеки следващ етап на развитие. Различията между децата, които имат силен старт, и тези, които нямат такъв, се установяват рано, увеличават се бързо и с времето стават все по-трудни за преодоляване.³

Насилието, злоупотребата и negliжирането (т.н. токсичен стрес) са преживявания, които предизвикват най-голям стрес при детето. Съществуват безспорни доказателства за ефекта от хроничното излагане на високи нива на стрес върху ранното развитие на мозъка.

Научните доказателства подчертават важността на добрата грижа, доброто здраве, храненето и стимулирането на всички малки деца и особено за децата, които растат в неблагоприятни условия. В отговор на изведените нужди, Световната здравна организация, УНИЦЕФ и Световна банка разработиха и приеха (май, 2018, Женева, Швейцария) Рамка за пълноценна грижа⁴. Тя се основава на най-съвременните доказателства за политики, информация и услуги, които могат да подкрепят родители, семейства, други полагащи грижи и общности за осигуряване на пълноценна грижа за малките деца. Включва 5 области: майчино и детско здраве (вкл. преди и по време на бременността и в ранната детска възраст), хранене (вкл. преди и по време на бременността, кърмене, здравословно хранене в детската възраст), **ранното учене** (предучилищно образование и учене през първите години), сигурност и безопасност на децата (вкл. социална закрила и подпомагане, закрила на детето от насилие), и отзивчиви родителски грижи (вкл. позитивното родителство и пълноценното взаимодействие с грижовен възрастен), с особен акцент върху необходимостта от интегрирани междусекторни политики и добра координация между здравните, образователните и социалните системи.

² По-добро развитие на мозъка: Нови хоризонти в ранното детско развитие, UNICEF

³ Линда Рихтер, учен изследовател в Human Sciences Research Council, университет „Уитутърсранд“, Южна Африка

⁴ World Health Organization, United Nations Children's Fund, World Bank Group. *Nurturing Care for Early Childhood Development: a framework for helping children survive and thrive to transform health and human potential*. Geneva, 2018, достъпно на: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/272603/9789241514064-eng.pdf?ua=1>

Европейският съюз предоставя насоки за европейската визия за РДР през няколко политически документа, но като най-значим се откроява Препоръката на Европейската комисия „Инвестиране в децата: прекъсване на цикъла на неравностойното положение“. Бедността и социалното изключване продължават да са реалност за много деца в Европа, засягайки живота на всяко четвърто дете.⁵ На лице е обществена нужда от по-голямо инвестиране в децата, от една страна чрез ранно образование и грижа, и индиректно в техните родители чрез осигуряването на адекватен отпуск за гледане на дете, предоставяне на качествени услуги за ранно образование и грижа. Инвестирането в децата, особено в ранна детска възраст, е от изключителна важност за прекъсване на кръга/пренасянето на бедността между поколенията.

Друг важен факт е, че Съветът на ЕС е постигнал споразумение да бъде подсигурен достъпът до услуги за образование и грижа в ранна детска възраст (ОГРДВ) на най-малко 90 % от децата между 3-годишна възраст и най-малко 33 % от децата под 3-годишна възраст, т.е. т.н. „Цели от Барселона“. Основни концепции в сферата на ОГРДВ са постигане на универсалност на услугите с висок обхват на децата; равенство на достъпа на всички деца до качествена грижа и образование; достъп и качество на услугите по ОГРДВ. В повечето европейски държави, ОГРДВ се възприема и като инструмент за компенсирание на социалните неравенства в ранното детство чрез осигуряване на висококачествени услуги за грижа за деца извън дома, които да имат и образователна стойност за децата.⁶

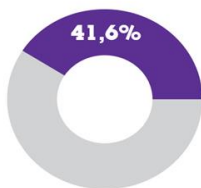
В БЪЛГАРИЯ

У нас политиките за ранно детско развитие бяха определени като един от приоритетите в социалната сфера на българското председателство на Съвета на Европейския съюз през първата половина на 2018 г. В рамките на председателството и по предложение на България, от Съвета на министрите бяха приети Заключенията относно политиките за ранното детско развитие, които утвърждават тяхната важност за постигане на напредък в борбата с бедността и социалното изключване, както и правят връзка с Европейския стълб на социалните права, провъзгласен през 2017 г., в който е отредено основно значение на ранното детско образование и грижа.

Детска бедност в България:

⁵ Putting the Investing in Children Recommendation into Practice, Implementation Handbook, March 2015

⁶ „Ранното детско развитие в България: изследване на системите, подкрепящи детското развитие, взаимовръзките и взаимодействието между тях и с родителите“, издадено от Фондация „За Нашите Деца“, Института за изследване на населението и човека към БАН и сдружение „Дете и пространство“, 2018 г., София, достъпно на: <https://bit.ly/2VXlsGR>

През 2017 г. **41,6%** от децата са били изложени на риск от бедност или социално изключване.

Всяко пето дете страда от изключително лоши жилищни условия, а **60%** от децата живеят в пренаселени домакинства.

Задълбочаването на тревожните тенденции и през 2018 г. е показател, че спадът на детското благосъстояние и нарастването на детската бедност в страната се дължат на сериозни структурни проблеми. Поддържането на икономическа стабилност в страната не следва да е за сметка на влошаване на условията, в които се раждат и израстват българските деца. Въпреки някои положителни промени, липсата на семейно-ориентиран подход на политиките на централно и местно ниво, неосъществената до момента интеграция на услугите на системите е огромна пречка пред истинската борба с бедността. По отношение на комбинирания показател „риск от бедност и социално изключване“ цифрите сочат, че през 2017 г. 41,6% от децата на възраст под 0-17 години, или това са над 500 000 деца, попадат в тази графа. Макар да има известен спад в категорията с 4% спрямо предходния период, все още сме твърде далеч от средната стойност на ЕС, който е 24%⁷. Всяко трето дете, или общо 33% живеят в материални лишения⁸, а 25% от децата живеят в домакинства с тежки материални лишения⁹.¹⁰

Към момента, в България има редица нормативни и стратегически документи, насочени към правата на децата, но все още няма такива, които да формулират, да регламентират и да задават посоките на цялостна политика, конкретно насочена към ранното детство. Нормативно-политическата рамка, която засяга въпросите на РДР е обособена в системите на здравеопазването, образованието и социалната сфера. Гарантирането на правата на децата в ранна възраст и политиките, насочени към тях, са обект основно на тези три сектора. От извършения анализ на цитираните сектори, съгласно „Ранното детско развитие в България: Изследване на системите, подкрепящи ранното детско развитие, взаимовръзките и взаимодействието между тях и родителите“ (осъществено от Сдружение, Дете и пространство“, Фондация „За нашите деца“ и Институт за изследване на населението и човека към БАН) може да се заключи, че съществуват ресурси и предпоставки за подобряване на ситуацията по отношение на РДР, но липсват нормативни и политически документи, които да го изведат и фокусират като водещ приоритет и инвестиция на обществото с най-голяма възвращаемост.

Единственият закон, който прави ясни препратки към РДР е Законът за училищно и предучилищно образование (ЗПУО). От една страна чрез него се прави разширяването на възможността деца на 2 годишна възраст да се приемат за отглеждане, възпитание, социализация и обучение (чл. 24, ал. 2). От друга, предопределя разработването на стандарти за ранно детско развитие, но насочени единствено към децата, постъпили в яслени групи в

⁷ По данни на Евростат: <https://bit.ly/1dBAzYR>

⁸ https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=260

⁹ Децата, живеещи в домакинство, което не може да заплати поне четири от списъка от девет позиции: сметки за наем, ипотека или комунални услуги; поддържане на подходящ топъл дом; неочаквани разходи; редовно хранене с месо или протеини; отиване на почивка; телевизор; пералня; кола; телефон.

¹⁰ Бележник 2019: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата, http://nmd.bg/wp-content/uploads/2019/04/Belejnik2019_web_low_res.pdf

детските градини (чл. 24, ал. 4). Важно е стандартите като приложение да не се обвързват само с постъпването на детето в яслена група в детска градина, а да обхващат времеви период от раждането до 3 годишна възраст. Комитетът на ООН е възприел като определение за началото на развитието на детето самото му раждане, и че ранните месеци са критичен период за осъществяване на правата на децата на практика.

През пролетта на 2017 г. МЗ публикува за обществено обсъждане проект на наредба за стандарти за ранно детско развитие, но така и до момента работата по тяхното разработване и приемане не е приключила.

Допълнително, ЗПУО задава и възможността за гъвкави форми на ранно образование и грижа в детските градини (общински и държавни) чрез организирането на почасови, сезонни и съботно-неделни дейности като допълнителна услуга по отглеждане на децата, с желанието на родителите и регламентирано чрез наредба или акт на финансиращият орган (чл. 68, ал. 1 и 2). Все по-ясна е нуждата от наличието и на алтернативни форми на образование и грижа, на която би следвало Министерство на образованието и науката да отговори скоро.

В резултат на дългогодишно застъпничество от страна на неправителствените организации, стартира работата по разработване на интегрирана междусекторна стратегия за ранно детско развитие. Разработването на национална стратегия за РДР е и сред основните искания на организациите и професионалистите, обединени в неформално обединение от 50 организации и професионалисти „Алианс за ранно детско развитие“. Очаква се през стратегията да могат да бъдат адресирани редица проблеми, които в момента са налице и представляват пречка за осигуряването на оптимален старт в живота на всяко дете. Такива проблеми има във всички системи, които имат отношение към насърчаването на ранното детско развитие – здравната, образователната и социалната системи – липсата на взаимодействие и координация, липсата на семейно-ориентиран подход и подкрепа за родителите, отсъствие на политика за свободното време и културните занимания на децата, и липса на адекватни политики и мерки, насочени към децата с увреждания и забавяне в развитието^{11, 12}.

В РЕГИОН ТЪРГОВИЩЕ

В страната ни, общият брой на децата на възраст от 0-7 г. е 533 905, което е 42.4% от цялото детско население. Област Търговище, към 2018, е с общо население 111 597. Детското население в областта, съгласно данни от НСИ, от 0 до 19 годишна възраст, е 22 046 или 19,75%. Що се отнася до децата в ранна детска възраст в област Търговище, в НСИ възрастовото разделение обхваща децата от 0 до 9 годишна възраст, които са 10 824 или 49,1% от детското население в областта.

Детското население леко преобладава в градовете на областта - 11 781 или 53,44% за сметка на децата в селата - 10 265 или 46,56%. По-малка разлика се забелязва в детското население във възрастовия обхват 0-9, но отново за сметка на градовете, съответно: 5 788 деца или 49,13% към 5 036 или 47,4% деца в селата от областта.

В областта има 9 детски ясли с места/капацитет 372, а заетостта е 355 деца. В същото време, обхватът на децата за посещаване на детска ясла за областта е 11,8% (по данни на НСИ). Съответно, на лице е явната нужда от разширяване на услугите и алтернативните възможности за предоставяне на ранно образование и грижа на децата в областта.

¹¹ „Ранното детско развитие в България: изследване на системите, подкрепящи детското развитие, взаимовръзките и взаимодействието между тях и с родителите“, издадено от Фондация „За Нашите Децата“, Института за изследване на населението и човека към БАН и сдружение „Дете и пространство“, 2018 г., София, достъпно на: <https://bit.ly/2VXI5GR>

¹² Бележник 2019: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата, http://nmd.bg/wp-content/uploads/2019/04/Belejnik2019_web_low_res.pdf

При прегледа на информацията в НСИ за учебната 2018-2019 г. за брой детски градини и обхват на децата в областта, прави впечатление наличието на 21 детски градини и 3 176 посещаващи деца, при 3 772 места в детските градини. Реално, в областта има незаети 596 места в детските градини.

Основен проблем в областта остават децата от отдалечените и малки населени места, и то децата под 5 годишна възраст (за децата в задължителна предучилищна възраст е осигурен транспортът до ДГ или училище за подготовка). Децата се отглеждат предимно в домашна среда, като основно се задоволяват техните базисни нужди от храна и безопасност, без да се обръща внимание на тяхното развитие и необходимостта от стимулиране. По този начин те остават в изолация, без възможности за социализация и общуване с връстници, без ползването на потенциала на ранното учене, което създава реални предпоставки за трудности в приспособяването към предучилищната подготовка и ползването на българския език, а в последствие и за училище.

При проучването на ситуацията в област Търговище направи впечатление наличието на определени ресурси, които могат да бъдат използвани за решаване на проблемите свързани с ограничените възможности за ранно детско учене и подготовка на родителите за посрещане на образователните нужди на децата. Областта се ползва с добре развита мрежа от читалища, като за Община Търговище те са 38 народни читалища.

Като успешен пример на използван ресурс от читалище и като алтернатива на традиционните услуги в РДР можем да посочим читалището в с. Давидово – малко населено място без здравни, социални и образователни услуги. Основните дейности на читалището към децата до 8 години и техните семейства са насочени към подкрепа за включване в образователната система чрез: практически занимания по програми, основани на игра. Този подход от години е най-лесният и истински стимулиращ детето за учене и комуникация, особено в необходимите умения за училищна готовност: фина и груба моторика, когнитивно, социално-емоционално и комуникативно развитие. Читалището в с. Давидово е избрало програмите на Фондация „За децата в риск по света“: „Елементът игра“, който съдържа в себе си „Библиотека на играчките“, „Разкажи приказка“ и „Музика в действие“¹³. Включването на родителите в заниманията и играта показва и своя потенциал за повишаване на техните знания и чувствителност към потребностите на малките деца и възможностите за задоволяването им и в домашна среда. Практиката на с. Давидово би могла да послужи като модел/пример за развиване на различни алтернативни форми и услуги за ранно детско развитие, особено в областта на ранното учене, и в другите малки населени места от общината, т.е. на място при хората, там, където те живеят, без нужда от заплащане на транспорт и допълнителни разходи за включване в дейностите.

В Областната Стратегия за развитие като слаби страни са изведени: „Неравномерно териториално разпределение на здравните и социалните услуги; „Отдалеченост на някои селища от средишните училища“; и „Много висок дял на преждевременно напусналите училище“. Към стратегическа цел 2: Приоритет 2.2. Подобряване на качеството и достъпа до здравни, образователни, социални и културни услуги и спортна инфраструктура са заложили следните конкретни мерки за решаване на горепосочените проблеми: мярка 2.2.1.1. Обезпечаване на населението от базови здравни и социални услуги; и 2.2.2.1. Предоставяне на интегрирани иновативни здравно-социални и образователни услуги; и 2.2.2.2. Подобряване качеството на публичните политики в образователни, здравни, социални и културни заведения. Предвид по-горе описаното, можем да изведем изводът, че читалищата остават най-удобното и разпознаваемо място за организиране на възможности за ранно учене и игра на децата в ранна възраст. Както в началото на този доклад посочваме, първите години от развитието на детето са от определящо значение за неговото бъдеще, а при подходяща среда и стимулиране всяко дете ще има възможност да развие своя потенциал. Това с особена сила се отнася за децата до 5

¹³ Повече информация може да бъде намерена в Приложение 1

годишна възраст и тяхната подготовка за предучилищно образование и превенция на по-нататъшно отпадане от системата на образованието.

ПРЕПОРЪКИ:

- Използване на всички възможности за осигуряване на подходяща среда за развитие на децата в ранна възраст, вкл. чрез използване на ресурсите и потенциала на местната общност;
- Развиване на алтернативни образователни програми и услуги за ранно учене в малките населени места и използване на съществуващите ресурси на читалища и др.

Днешните деца са бъдещите възрастни, бъдещите лекари, учители, лидери, т.е. техните възможности ще определят нашето общество в бъдеще. Това, което правим сега, за да стимулираме развитието на мозъка и потенциала на децата, ще бъде определящо за тяхното бъдеще, а и за нашето също.

5. ПРОУЧВАНЕ НА НЕОБХОДИМОСТТА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ОТ РАННО ДЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ДЕЦА ОТ МАЛКИ НАСЕЛЕНИ МЕСТА

5.1. Проучване относно НЕОБХОДИМОСТТА от алтернативни образователни услуги за децата в малките населени места

В настоящата част са представени находките от проучването по отношение на проблемите в развитието на деца от 2 до 4 години и грижата от техните семейства, живеещи в малки населени места. Анализът на резултатите се базира на информация, получена от:

- експертно структурирано наблюдение на функционирането на семейства с деца на възраст от 2 до 4 години в малки населени места в региона;
- анкетно проучване на мнението на родители по отношение нуждите на децата и грижата за тях;
- анкетно проучване на мнението на институциите, бизнеса и читалищата по отношение нуждите на децата и грижата за тях;
- 2 фокус групи с родители на деца от 2 до 4 г. в селата Пробуда и Здравец.

За целите на анализа е изработен и представен и профил на родителите на малки деца, ангажирани с грижата за тях.

5.1.1. Проблеми и нужди на децата, изведени от СТРУКТУРИРАНОТО НАБЛЮДЕНИЕ с родителите:

Метода *структурирано наблюдение* на определен брой деца и техните семейства цели да изясни:

1. каква е изходната точка в интелектуалното развитие и придобити умения на децата от рисковите групи;

2. има ли и ако ДА, какви са образователните дефицити в семействата (родители и разширено семейство) и как те влияят върху ранното детско развитие в семейна среда (основно - степен на владение на български език, но и други в хода на наблюдението);
3. кои са основните дефицити, които груповите занимания по програмата „Елементът Игра“ трябва да бъдат преодолявани и има ли нужда от адаптирането ѝ спрямо тях.

Извършени са 25 структурирани наблюдения в 4 малки населени места на община Търговище, в които липсват детски градини и всякакви образователни или социални услуги за деца. Провеждането на наблюдението беше извършено в дома на семейството, задължително с придружител от общността, като в различните населени места това бяха читалищния секретар или кмета на селото.

В наблюденията са залегнали въпроси и коментари относно развитието на детето в петте области, отразяване на домашната среда, наличие на разширено семейство, както и въпроси към родителите, свързани с грижата за децата в семейството.

Диагностика на образователните потребности

Наблюдавани са общо 25 деца, като от тях 20 са на възраст 2-3 г. и 5 – на 4-годишна възраст, 12 момчета и 13 момичета. В 5 от селата майчиният език на голяма част от респондентите е турски, а в 1 село – влашки.

Наблюденията върху детето и зададените въпроси на родителите са насочени към установяване на неговото психическо и личностно развитие, отчитайки влиянието на определени фактори на семейната и битова среда, грижата, взаимодействието с други деца и възрастни.

100 % от изследваните деца се отглеждат в семейна среда, като за тях основно се грижи майката. При 1 от децата майката е малолетна.

Физическо развитие – 23 деца изглеждат добре за възрастта си, 1 е с наднормено тегло и 1 изглежда по-дребно от връстниците си. Децата притежават координация, сила, гъвкавост и способност да извършват определени последователности от движения. Пазят равновесие, умеят да хващат топка с две ръце.

В областта на **фината моторика** 2/3 от наблюдаваните деца се справят с нужните умения. Прави впечатление, че родителите не включват или не подкрепят децата си в дейности, стимулиращи развитието на фината моторика – напр. рязането с ножица. На 2 от децата до 3 г. никога не е даван химикал или молив, за да драска или рисува, а 1 от децата до 4 годишна възраст не умее да подреди пъзел от 5-7 части.

Адаптация - родителите предпочитат сами да обличат, събличат и хранят децата си, за да става по-бързо и да не се изцапат с храна. Това поставя част от децата на 2-3 годишна възраст в невъзможност за развиване на умения за самостоятелност.

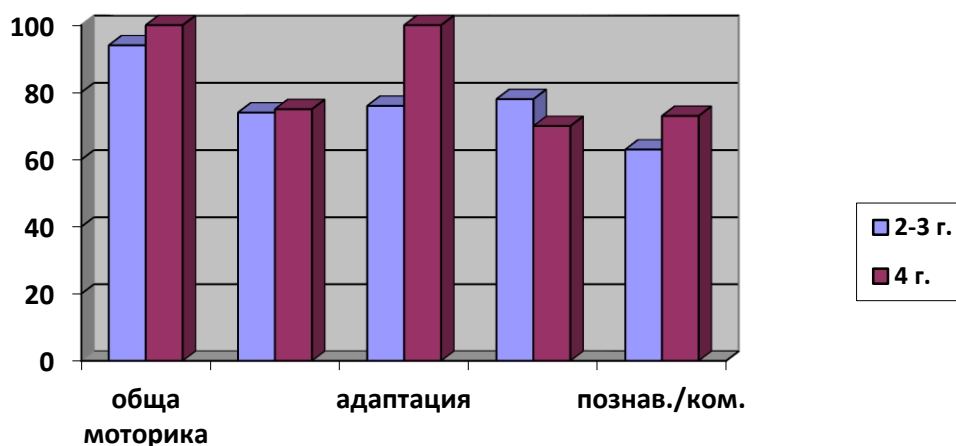
Социално-емоционално поведение – в голямата си част децата се отглеждат единствено в семейна среда, като нямат възможност да играят с други деца на тяхната възраст. Затова и не могат да назоват име на приятел, с когото играят. Освен това родителите не намират за особено важно да обръщат особено внимание на отношенията на детето с връстниците му. 17 от децата до 3 години и всички на 4 г. показват привързаност към родителя. 6 от децата до 3 г. не могат да бъдат успокоени, когато са разстроени в рамките на 15 мин.

Най-големи дефицити наблюдаваните деца показват в **познавателното развитие и комуникацията**. Децата не владеят български език или имат беден речников запас от думи на български език. Самите родители не стимулират говоренето на официалния език – в семействата се говори предимно на турски или влашки език, гледат се повече чужди телевизионни канали, не се купуват и четат детски книжки, не се разказват приказки.

С изключение на наблюдаваните деца в с. Ралица, повечето могат да съставят прости изречения от 2-3 думи, разказват с кратки текстове за любими играчки или игри, изпълняват инструкции, но единствено на своя майчин език.

На въпроса: „Обичат ли приказки, стихчета и песнички“, 9 деца до 3 годишна и 2 на 4 годишна възраст дават отговор „Не“, както и 14 деца, които не могат да запееят позната песен. Това прави половината от наблюдаваните деца.

Фигура 1. Детско развитие в петте области в проценти %

ПРОФИЛ НА СЕМЕЙСТВОТА

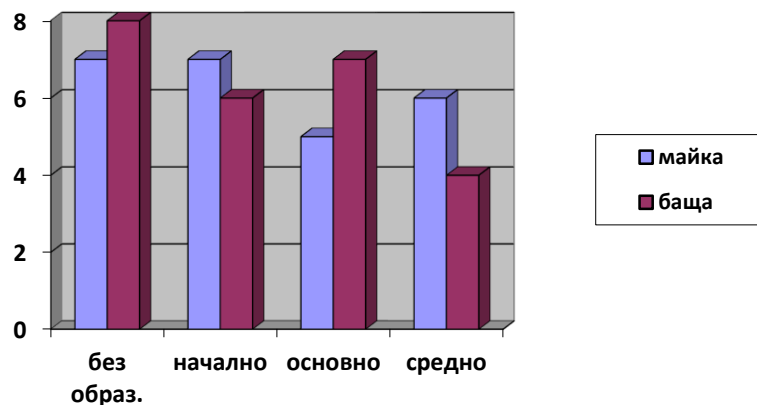
12 от семействата живеят с близки и роднини /разширено семейство/, които помагат в грижата за децата. 21 семейства живеят в собствен дом, а 4 са под наем. В 23 домове има електричество и вода, в 2 липсват, а в повечето къщи няма баня и липсва вътрешна тоалетна.

В 14 семейства поне един от родителите има постоянна работа, а в 11 е почасова или сезонна.

11 от респондентите съобщават, че говорят и на български език вкъщи, като при 9 от тях може да се каже, че използват речта на български граматически правилно.

От приложената по-долу диаграма е видно образованието на интервюираните родители.

Фигура 2. Образование на интервюираните родители

18 от родителите споделят, че имат положително отношението към образованието, въпреки че те самите не са успели да завършат и получат добро такова. Надяват се децата им да имат възможност и желание да завършат средно образование, като 1 майка споделя, че иска детето ѝ да има и висше образование

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РОДИТЕЛ - ДЕТЕ

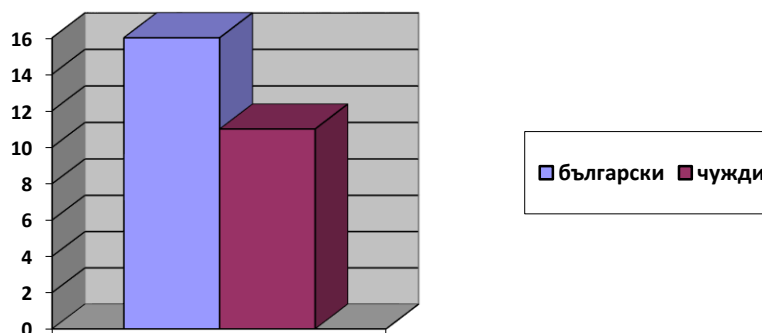
ВЪПРОС: Какво най-често правите заедно с детето си? Фигура 3. Най-чести занимания с

децата

Както се вижда от диаграмата, процентът на родителите, които играят с децата си е най-голям. Важно е да се отбележи обаче какъв смисъл влагат в играта и взаимодействието с детето. Видно е и от фигури 3 и 5, че дейностите, които извършват родителите заедно с децата си и времето, което им отделят за общуване и игра е около 2 часа на ден.

ВЪПРОС: Какви ТВ канали пускате на детето си?

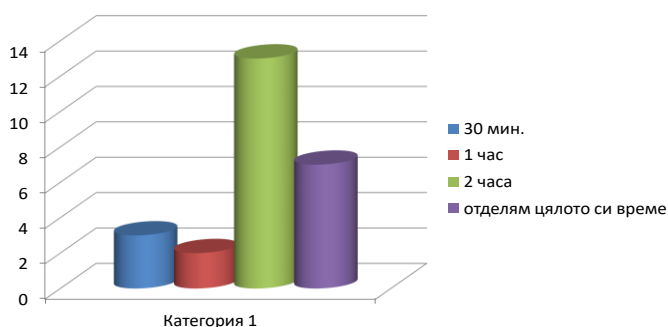
Фигура 4 Най-

често гледани канали по признак език

Броят на отговорите е по-голям от броя на респондентите заради възможните повече от 1 отговор. Българската телевизия се ползва от деца и родители най-вече за гледане на детски канали. Турско говорещите семейства предпочитат да гледат чужди, предимно турски телевизионни канали.

ВЪПРОС: Колко време прекарвате с детето си?

Фигура 5. Прекарано време с детето

Интересен е факта, в който голяма част от родителите споделят, че отделят повече от 2 часа или цялото си време, за да бъдат заедно с детето си. За тях обаче е достатъчно детето да бъде около майка си, докато тя „шета“, готви или гледа телевизия.

15 от родителите имат възможност да купуват играчки, а 10 разчитат на това някой да им подари такива. Детски книжки не се купуват.

ИЗВОДИ

1. Забелязаните дефицити у децата в областта на фината моторика се дължат най-вече на липсата на възможности – бедност, липса на играчки, родителски капацитет.
2. Изразяването на различни нужди и чувства, взаимодействието с другите и свързаността със социалното обкръжение са уменията на децата в социално-емоционалната област. Отглеждането в семейна среда, липсата на възможности в селата за игра и други структурирани дейности, както и културните особености на общността и капацитет на семействата води до ниски социални и емоционални умения у децата.
3. Най-големи дефицити се забелязват в познавателното развитие и уменията за общуване. Общуването в семейството става единствено на майчин език /предимно турски/, като дори и тогава речникът на децата не е голям. Купуването и четенето на детски книжки е negliжирано от родителите не само поради финансови причини, а и заради липсата или недостатъчното образование у родителите, както и неразбирането на значимостта на четенето и разказването за развитието на детето.

5.1.2. Проблеми и нужди на децата и семействата, изведени от АНКЕТИТЕ и ФОКУС ГРУПИТЕ:

Профил на родителите на малки деца в регион Търговище, участвали в анкетното проучване:

Семействата живеят в малки населени места в област Търговище с население не повече от 500 жители. Повечето от тях са прекарвали живота си и са създали семействата си в едно и също населено място.

В семействата с деца от 0 до 4 години, живеещи в малки населени места в регион Търговище децата се отглеждат основно от майките, а в някои от случаите от прародители (баби). Бащите в почти всички случаи са ангажирани с работа, която осигурява финансовите средства за издръжка на семейството. В някои от случаите работата им е извън населеното място или страната.

Майките са на различна възраст - от 14 до 40 години, като преобладават тези на възраст от 21 до 30 години. Повечето от майките са с основно образование или незавършено такова. Случаите на средно образование са изключително редки.

Етнически семействата се определят приоритетно като роми и малка част като власи, турци и българи. Въпреки ромския етнос в семействата се говори турски език, което е характерно за тези общности в региона.

Сред майките преобладават безработните. Някои от тях не са работили никога и се определят като домакини.

Повечето от семействата живеят с доходи под минималната работна заплата, осигурявани от бащата.

Родителите за проблемите в отглеждането на децата:

Родителите споделят, че прекарват с децата си цялото време през деня. Ангажираността на възрастните в грижата за децата е свързана приоритетно с осигуряване на храна и хигиена. Децата играят сами или с по-големите деца в семейството и рода.

„Малките деца тук растат по дворовете, играят навън с братята и сестрите си, никъде не ги водим, то няма къде”.

Майка, фокус група село Здравец

Израстването на децата в ограничената фамилна среда според родителите води и до липсата на социални умения, които възпрепятстват адаптацията в детска градина след 5 годишна възраст, когато посещаването на детска градина е задължително.

„Като не е свикнало с други деца да говори, да се среща, му е трудно на големия ми син в градината. Пищи и не иска да ходи”.

Майка, фокус група с. Здравец

Освен общуването с други деца, според родителите е важно в периода преди започването на детска градина детето да придобие самостоятелност, която да му помогне да се адаптира в детската градина. Трудностите в организиране на ежедневието на децата, често води до това *„те да нямат какво да правят по цял ден и да скита по улиците и се бият”* (фокус група с. Здравец).

Фигура 6. Има ли неща, които детето е добре да научи преди да отиде на ДГ?

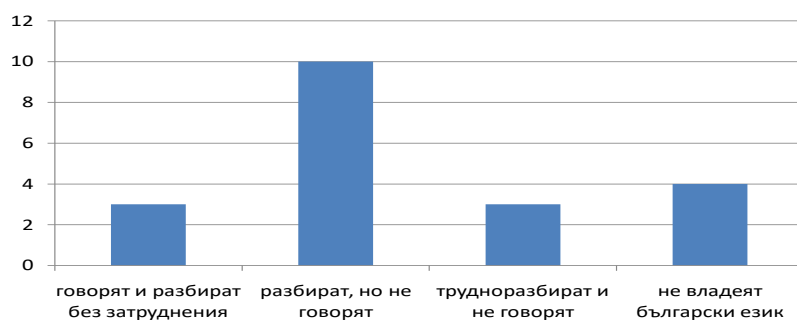
Според повечето от респондентите владението на български език е най-важното умение, което децата им трябва да владеят преди да постъпят в образователната институция.

Децата да научат езика, за училище е важно”.

Фокус група с. Здравец

В същото време те споделят, че езика, който се говори в семействата е различен от българския и повече от децата разбират, но не говорят български, който им е необходим, за да се справят в детската градина.

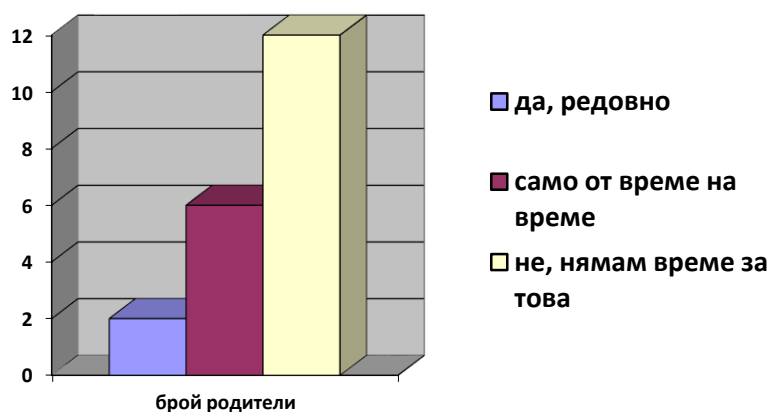
Фигура 7. Доколко децата Ви владеят български език?

Майките споделят, че са притеснени за това, че „децата им остават неуки, не могат да говорят български“ (фокус група с. Пробуда).

Ангажираността на майките с домакинствата е сред посочваните причини децата да прекарват време в гледане на телевизия и игра с телефон или таблет. Майките посочват липсата на време като една от причините за невъзможността им да четат книги на децата си.

Фигура 8. Четете ли на детето си книжки/ приказки?

Вероятно тази ситуация на липсващи занимания с децата е свързана с неграмотността и не доброто владение на български език от родителите, което им пречи да подкрепят развитието на децата си и да ги подготвят за постъпването в детска градина. Ангажираността на майките в грижата за домакинството вероятно също ги възпрепятства в отделяне на време за игри с децата, въпреки наличието на желание.

В днешно време нямаме време ние родителите да играем с тях.

Фокус група с. Здравец

Родителите споделят, че дори когато децата им тръгват след 5 години на детска градина в друго населено място, те са притеснени относно тяхната сигурност и безопасност. Организираният транспорт е рисков, защото „там често се бутат и може да стане нещо лошо“ (фокус група с. Здравец) и задържат децата в къщи, „за да не ги смачкат или набият в автобуса“ (фокус група с. Пробуда). Притесненията на родителите води до нередовно посещаване от страна на децата, като това се отразява на училищните им резултати.

Според по-голямата част от родителите, участвали в проучването, децата трябва да започнат да посещават детско учебно заведение на 5 години (анкетно проучване). В същото време те споделят за трудности за адаптацията на децата в детска градина след 5 години. Този резултат вероятно е свързан по-скоро с липсата на образователни институции/дейности по места, а не толкова с неприемане на образованието като ценност от семейства. Родителите по-скоро отчитат значимостта на ранното образование, но не могат да намерят възможности, които да са достъпни за техните деца.

Освен трудностите около организацията на всекидневието на децата, респондентите са притеснени за тяхното бъдеще, което е свързано с липсващите здравни и образователни услуги в населеното място, в което живеят.

Респондентите свързват проблемите, които срещат в отглеждането на децата си и в ограничеността на средата, в която живеят. За тях „съживяването на селото с детски площадки и градини“ ще допринесе за „по-хубавото детство на децата им тук в селото“ (фокус група с. Здрава). Липсата на достъпни улеснения и услуги за малки деца в тези населени места води до това родителите да отглеждат децата си само в семейството. Особено в тези случаи, когато единствените налични места в селото за прекарване на свободно време на децата са градинки, отдалечени от домовете им, което създава рискове за безопасността на децата.

„Децата тука няма какво да правят, зимата са по къщите, лятото по цял ден скитат по поляните или са по дворовете“.

Майка, фокус група с. Пробуда

Притесненията на майките за ежедневието на децата и мечтите за тяхното бъдещето са свързани с очакванията да се промени средата им на живот.

„Тука, ако нещо не се раздвижи, няма да има бъдеще за децата.“

Майка, фокус група с. Здравец

За родителите, наличието на лекар и детска градина е основание за техния по-добър живот и може да възпрепятства „напускането на младите и отиването им в чужбина“ и „западането и обезлюдяването на селото“ (фокус група село Здравец).

Изводи

- Родителите срещат трудности да научават децата си на български език и да ги подготвят за влизане в образователната система;
- Семействата имат трудности в организиране на свободното време на децата, свързано с игри и общуване с други деца навън;
- Поради ангажираност и неграмотност повечето от родителите имат трудности в осигуряването на стимулиращи детското развитие занимания, като четене на книги и образователни игри;
- Поради липсата на улеснения и услуги за децата в малките населените места, родителите задържат децата си в домашна среда и им осигуряват занимания само в рамките на семейството, което възпрепятства овладяването на български език и придобиване на социални умения от децата;
- Сигурността и безопасността на децата при придвижване до детската градина в друго населено място не е достатъчна, което дава основания на родителите да задържат или спират децата от посещение в образователно заведение.

5.1.3. Проблеми и нужди на децата и техните семейства според представители на ИНСТИТУЦИИТЕ

Профил на специалистите

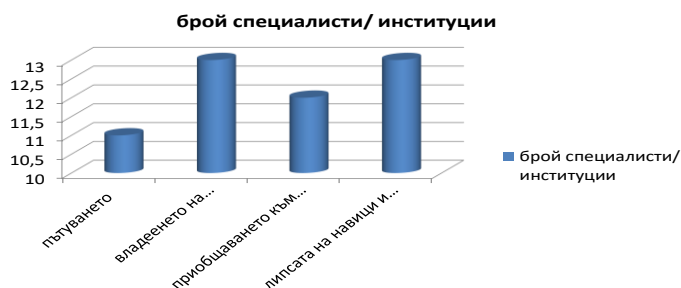
Респондентите специалисти, представители на различни институции, участвали в проучването, преобладаващо са над 40 години, от български етнос и с дългогодишен стаж в областта, която работят. Повечето от тях идват от образователните услуги и имат работни задължения, свързани с ролята им на педагог и учител. Друга по-голяма група от представители на заинтересованите страни са експерти от местни администрации. Почти всички познават проблемите на малките населени места в региона, поради пряка или непряка ангажираност на институциите, за които работят.

Повечето от тях имат пряк интерес и познават сферата на ранно детско развитие и учене. Преобладаващата част от тях смятат, че най-добрата възраст за постъпване на дете в образователна услуга е 2 години.

В тази част на резултатите от проучването са представени и мненията на представителите на читалищата. Преобладаваща част са секретари на читалищата (18 секретари и 2 председатели на читалища). По-голямата част от тях са със завършено средно образование. Мнозинството от читалищните специалисти са от български произход, като има и част от турски. В работа си по места те организират приоритетно провеждането на културни и информационни дейности и в по-малка степен социални и образователни такива. В събитията и дейностите, организирани от тях, участват както представители на българската, така и на турската и ромка етническа група.

Според специалистите, представящи заинтересуваните институции в региона, децата от малките населени места срещат редица проблеми при постъпване в детската градина.

Фигура 9. Какъв е най-често срещания проблем при постъпване в ДГ/училище на децата, живеещи в малки населени места

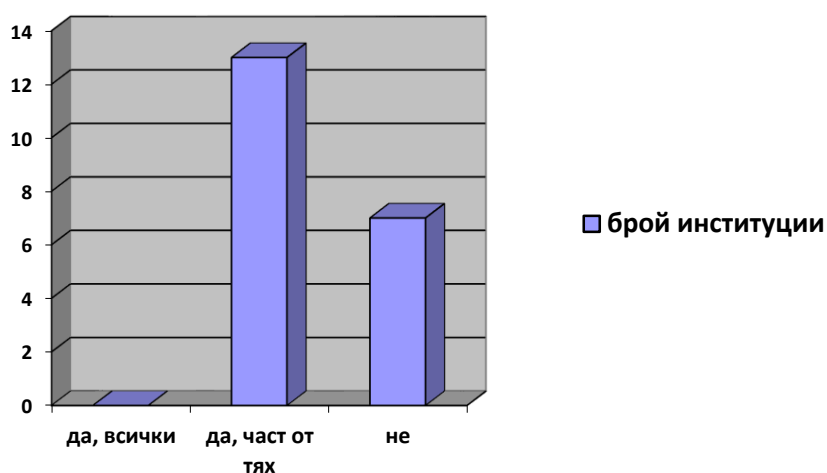

Владенето на български език е един от най-често срещаните проблеми, който затруднява адаптацията на децата в детските учебни заведения. Общуването с другите деца в условията на структурирана и организирана грижа също е проблем, който децата, идващи от малки населени места, срещат при постъпването си в детска градина. В същата степен специалистите оценяват като препятствие за успешната адаптация и липсата на достатъчно умения, съответстващи на възрастта на тези деца. Почти половината от анкетираните специалисти считат, че пътуването на децата до други населени места за посещение на детска градина е сериозна пречка за тяхното обучение и развитие.

*„Откакто се закриха детските градини по селата, децата са съвсем други. Преди знаеха да говорят български, знаеха да общуват, а сега... не могат.
Фокус група представител читалище*

Вероятно мнението на респондентите е свързано и с гледната им точка по отношение капацитета на родителите да се справят сами с отглеждането на децата им.

Фигура 10. Смятате ли, че родителите на децата в малки населени места имат необходимия капацитет сами да се справят с преодоляването на тези проблеми?

Специалистите са резервирани и по отношение капацитета на родителите сами да се справят с подготовката на децата си за влизане в образователната сфера, като им помагат да овладяват български език, да спазват правила и да общуват с други деца.

За преобладаващата част от респондентите успешността в обучението на децата е свързана с въвлечането на родителите.

„То с родителите трябва да се работи, не само с децата“.

Фокус група, секретар читалище

Участието на възрастните в „общи занятия“ ще осигури не само посещение от страна на децата, но и ще даде възможност родителите „да видят как да се отнасят с тях, как да ги учат...(фокус група, представител на институция).

„Работата с родителите е не по-малко важна. Чрез тях се стига до децата“.

Фокус група, представител на Община.

Необходимостта се налага от спецификата на родителите от тези групи, които са „неграмотни“ и трудно разбират „ценността на образованието“ (фокус група, общински съветник).

За някои от респондентите има наличие и на „известна безотговорност и negliжиране от страна на родителите“ и липса на ангажираност на майките с дейности, които да подкрепят детското развитие (фокус група, общински съветник).

Проблемите, които срещат семействата на малки деца, според специалистите са свързани с бедността, което води и до negliжиране на нуждите на децата.

„Тук нашите деца са много negliжирани, защото родителите нямат пари. За да тръгнат на градина трябва да имат пари за изследвания, да ги подготвят с дрехи и обувки“.

Фокус група, родител

Недостигът на финансови средства на семействата с малки деца според респондентите, не само води до това, родителите да ограничават децата си от тръгване на детска градина „до задължителна възраст“, но и да оставят децата си „на самоотглеждане“, като разчитат на по-големите братя и сестри да гледат по-малките, не ги пускат редовно на градина!“ (фокус група, читалищен секретар).

Според специалистите „по-малките остават без грижа“ (фокус група, представител на община), което е и сред причините децата „да тръгват осакатени на училище, нищо да не знаят“ (фокус група, представител на читалище).

Тази ситуация на задържане на децата в домовете от техните родители, според специалистите е свързана и с трудния достъп до услуги за ранно детско развитие в селата, където „тук там остана някоя детска градина“ (фокус група, читалищен секретар.). Липсата на достъп до качествено образование е видима според респондентите дори и тогава, когато децата на 5 годишна възраст започнат да посещават детски градини в други населени места.

„В градините по селата качеството на образование е занижено - нямат материали, групите са големи, децата говорят на ромски език“.

Фокус група, читалищен секретар

Респондентите споделят за наличието на социални услуги в някои от селата в региона, каквито са *„консултации, подкрепа на семейства в риск“*, но образователните са *„сравнително малко“* (фокус група институции).

От успешните практики за малки деца, които участниците в проучването посочват, са дейности на читалището, които привличат деца и са добре приети от родителите.

„Родителите приветстват като правим нещо за децата от селото и ги пускат, не ги спират никога. Ние се събираме по празници, правим концерти, такива неща, идват децата“.

Фокус група, читалищен секретар.

В същото време участниците в проучването намират, че тези занятия са *„недостатъчни и нередовни и за децата е необходимо да се обръща повече внимание“* и са ограничени в *„най-вече в рисуване и не се учи“* (фокус група институции). За специалистите *„индивидуалното внимание към всяко дете“* е работещия подход за промяна в живота на децата и общността.

В същото време специалистите са убедени, че провеждането на допълнителни образователни занимания с децата от малките населени места би допринесло значително за качеството на техния живот в бъдеще.

„Тези деца не трябва да повтарят модела на своите родители, трябва да се промени подхода, иначе ще се затвори кръга на бедността“.

Фокус група, представител на институции

Още повече те трябва да се случват в сензитивния за това период на ранната детска възраст, когато могат да се придобият *„социални умения и овладяване на езика“*. (Фокус група институции).

ИЗВОДИ:

- Специалистите имат разбиране за проблемите, които семействата с малки деца в селата от региона срещат при отглеждането на децата;
- Трудностите, които семействата срещат според специалистите са свързани с бедност, неграмотност и неприемане на ценността на образованието;
- Специалистите идентифицират липсата на родителски умения за стимулиране на детското развитие като препятствие за успешни резултати от ранното детско учене;
- Образованието на малки деца е затруднено поради липсата на образователни услуги по места или затруднения достъп на децата до детските градини в други населени места и недостатъчните ресурси в детските образователни заведения;

- Проблемите, които децата срещат при адаптиране в детска градина са недоброто владение на български език, липсата на умения, съответстващи за възрастта;
- Успешността от обучението на децата според специалистите е свързана с въвлечането на родителите, което да доведе както до участието на децата, така и до промяна на родителски нагласи и умения.

5.2. ПРОУЧВАНЕ ОТНОСНО **ВЪЗМОЖНОСТИТЕ** НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА УЧАСТИЕ В АЛТЕРНАТИВНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УСЛУГИ ЗА ДЕЦА ОТ 0 ДО 4 ГОДИНИ В МАЛКИ НАСЕЛЕНИ МЕСТА

В тази част са представени находките по отношение **готовността и възможностите** на представителите на различни заинтересовани страни за развитие. За целите на проучването е прието разбирането за готовност, като наличието на нагласи/предразположеност на заинтересуваните страни към развитие на услуга/практика за ранно детско учене в малките населени места и наличието на ресурси за развитието на практика.

В тази част на доклада са отразени мненията на следните групи:

- родителите на децата от 0 до 4 години в малки населени места;
- специалистите/институциите;
- представители на регионалния бизнес;
- читалища в малки населени места.

5.2.1. **Нагласи и готовност на РОДИТЕЛИТЕ за включване и ползване на алтернативни образователни услуги**

Готовността на семействата за ползване и включване в образователни услуги е от първостепенно значение за практическата реализация, тъй като е свързана както с осигуряване участието на децата, така и с подкрепата за детското развитие, която те могат да окажат чрез своето участие в образователните сесии и заниманията в домашна среда.

Проучването на нагласите на родителите за ползване и включване в алтернативни образователни услуги е извършено в рамките на изследването чрез анкетно проучване и фокус групи.

При двата подхода на проучване на мнението на респондентите се изследват нагласите по отношение на:

- Участие на децата в алтернативни образователни услуги, основани на игрови програми в населените места, които живеят;
- Участие на родителите в образователните занимания;
- Място и честота на провеждане на заниманията;
- Рискове при предоставянето на алтернативни образователни услуги в малките населени места.

Специфично при провеждане на тази част от проучването е, че някои от родителите познават подобна услуга, предоставяна в МБАЛ Търговище и център „Сигурен старт“, и която те са ползвали по време на болничното лечение на децата им. Този факт, както и представянето на програмите и практиките по време на проучването, улесни процеса на изказване на мнение на участниците в проучването.

„Хубаво е там на тези групи, нека да има за всички деца, да направят и тука“.

Фокус група, с . Здравец

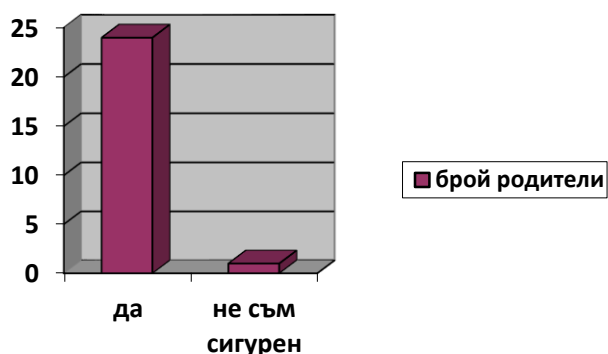
Общата нагласа на родителите е, че играта дава възможност за учене на нови неща за децата им. Този резултат вероятно е свързан със ситуацията, че децата прекарват според родителите голяма част от времето си в игрови занимания в къщи и родителите възприемат добре този начин на опознаване на света от децата.

Фигура 11. Смятате ли, че детето учи нови неща, докато играе?

В същото време овладяването на български език е едно от важните умения, които децата трябва и могат да придобият според родителите. Структурираните и водени игрови занимания са възможност децата „да научават езика, който е важен за училище“ и в същото време да „играят и да им е забавно“ (фокус група, с. Здравец). Според респондентите в проучването, сред важните мотиви за посещаемост на такива занимания са възможността децата да играят с нови играчки, наличието на специалист, който да обучава децата и доброто отношение, което те могат да получат от възрастните.

Фигура 12. Смятате ли, че допълнителни игрови занимания със специалист ще помогнат на детето да научи нови неща?

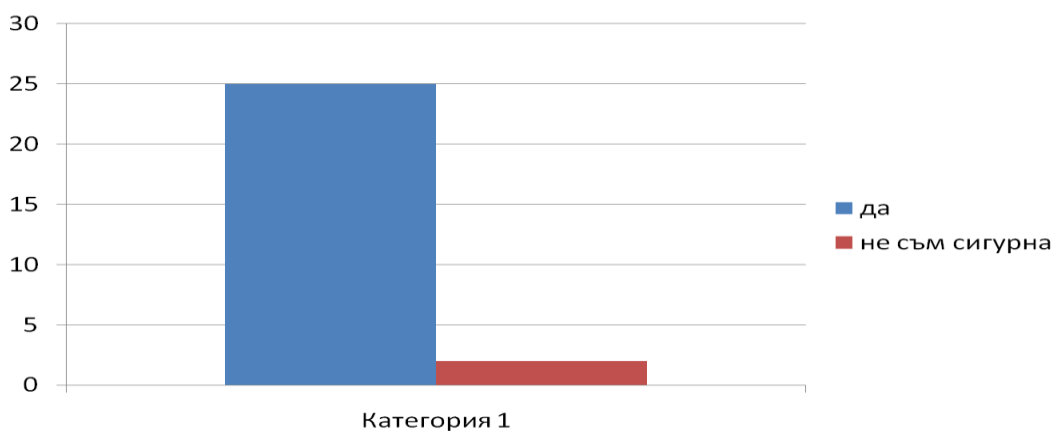
Респондентите в проучването са убедени, че образователната подкрепа, която техните деца могат да получат е възможност за „учене“ и „разведряване“, и може да повлияе на поведението на децата, които ако посещават подобна група *“няма да са така агресивни”* (фокус група с. Здравец).

„Много хубаво изглежда с тези детски играчки. Щом ще занимават децата и ще ги учат, аз задължително ще ги запиша.“

майка, фокус група Пробуда

Почти всички родители участвали в проучването изказват мнение, че при наличието на алтернативна образователна услуга в населеното място, в което живеят, ще включат децата си. Мечтите им за по-добро бъдеще на децата им и липсата на услуги мотивира силно родителите, които споделят, че са притеснени за това, че *„тук няма кой и така децата ни останат неучи“* и ги кара да изказват категоричното си желание *„дано да дойдете да работите с нашите деца“* (фокус група Пробуда).

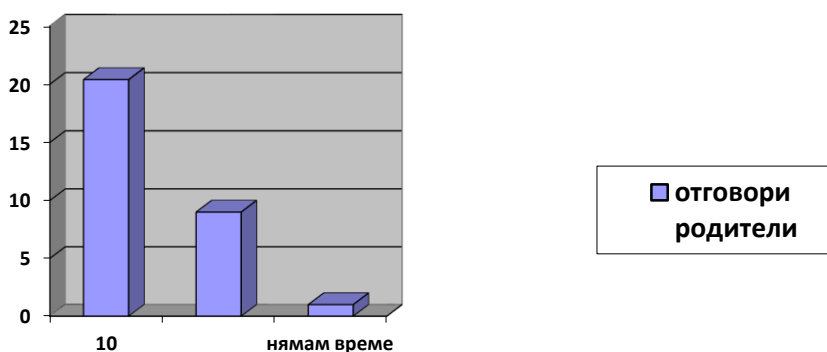
Фигура 13. Ако във Вашето село се предоставят групови занимания с деца, ще ги посещавате ли?

В допълнение родителите изказват и желанието си те самите да участват в заниманията заедно с децата. За част от тях това е възможност да *“подържат връзка с детето, която*

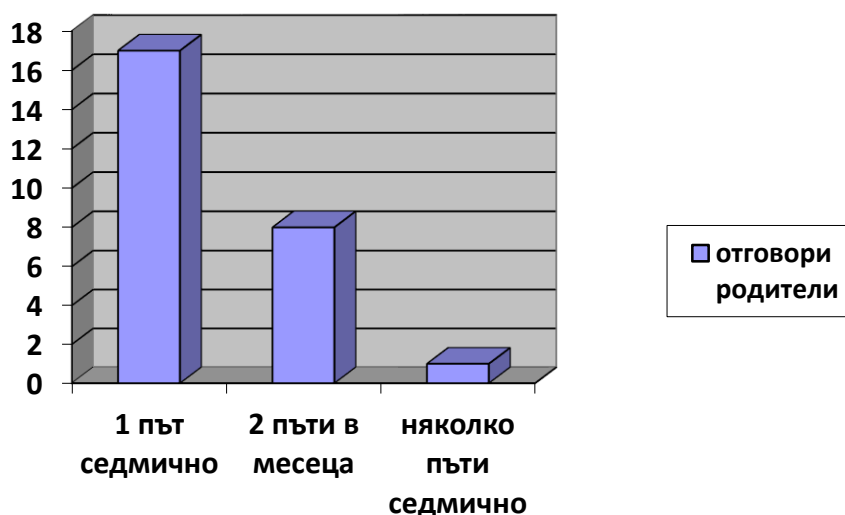
е важна,, и да се осигури редовното посещение на децата и постигането на резултати в овладяването на езика.

Фигура 14. Бихте ли отделяли от свободното си време, за да участвате в групови занимания с децата?

Родителите разбират важността на редовното посещение на образователни занимания за успешността на резултатите, свързани с овладяване на езика, подобряване на общуването с децата, привикване на децата към организиран живот с правила. Според преобладаващата част от респондентите заниманията трябва да се провеждат всяка седмица.

Фигура 15. Колко често да се водят груповите занимания?

Преобладаващата част от родителите, участници във фокус групите, са убедени, че редовността на заниманията от 1 до 2 пъти седмично ще бъде добрия вариант за децата им. За част от участниците в проучването по-голямата продължителност на заниманията - като целодневна, може да бъде по-ефективна (фокус група, с. Пробуда), което вероятно е свързано с представата на тази група респонденти от начина на функциониране на детските градини. По отношение на времето всички респонденти са

убедени, че могат да намерят време за общи занимания с децата, като най-удобни са им „вечерните часове“ или „събота и неделя“.

Всички родители одобряват идеята структурираните образователни занимания, основани на игра, да се провеждат в читалището. Вероятно това мнение е свързано с факта, че читалищата се възприемат в общността като културни и образователни центрове за широк кръг ползватели - за разлика от социалните услуги, които работят само с уязвими групи и предлагат интервенции за индивиди и групи, които не успяват сами да се справят с проблемите, които срещат. Предоставянето на образователни услуги в читалищата на малките населени места вероятно дава и възможността на семействата с малки деца от 2 до 4 години да не се идентифицират като не справящи. Мястото /в случая читалища/ вероятно оказва положително влияние и на желанието им за включване в групите заедно с децата и се очаква да бъде резултатно и при стартирането на самите практики в читалищата.

Според тази група респонденти, предоставянето на образователни услуги в техните населени места крие известни рискове, свързани най-вече с необходимостта да съчетават участието си в групите с децата и трудовете си или ежедневни домакински задължения.

„Не знам майките дали ще идваме редовно, ние ходим за билки, имаме работа“

Фокус група, с. Пробуда

Решение за тази възможна проблемна ситуация родителите намират в участието на по-големите деца в семейството, които от една страна ще имат грижа за безопасността на малките деца и в същото време “ще им е интересно и ще искат да идват” (фокус група, с. Пробуда). Важно за майките е безопасността на децата и преодоляването на наличието на натоварено движение в близост до мястото на провеждане (фокус група, с. Пробуда).

ИЗВОДИ:

1. Родителите, участвали в анкетното проучване са убедени, че алтернативните образователни занимания с децата ще допринесат за тяхното развитие;
2. За родителите провеждането на образователни занимания в читалищата е категорично добър вариант, което вероятно е свързано с това, че тези културни центрове за разлика от социалните услуги, а в някои случаи и от образователните услуги, няма да третират децата им и тях самите като несправящи се;
3. Родителите изразяват готовност децата им да посещават групи за игра, ако има в тяхното населено място, както и да се включат в заниманията заедно с тях.

5.2.2. Нагласи и готовност на ИНСТИТУЦИИТЕ за включване и ползване на алтернативни образователни услуги

Готовността на институциите (*общинска администрация, образователни и социални институции и др.*) за подкрепа развитието на алтернативни образователни услуги в малките населени места, създава предпоставки и са един от критериите за тяхната ефективна реализация, мониторинг и устойчивост.

Като обща нагласа, представителите на институциите са убедени, че *“инвестицията в ранното детско развитие е важна”*, защото освен като сензитивен период на учене за децата, тя е свързана и с тяхното адаптиране в училищната среда и бъдеща трудова реализация. По-голямата част от респондентите, които работят директно с деца, използват играта в своята работа и потвърждават значимостта ѝ в ранния етап на детското развитие.

Преобладаващата част от тази група респонденти имат пряка трудова дейност в малките населени места и познават спецификата и проблемите на населението, както и подкрепата, която се предоставя за посрещане на конкретните нужди на малките деца и техните семейства. Наличната информация от резултатите на образователните програми, основани на игра, в читалището в село Давидово, показва по-добрата готовност за детска градина и училище, на децата, които са участвали, и ги прави убедени в необходимостта от развитието на такива дейности и услуги и на други места.

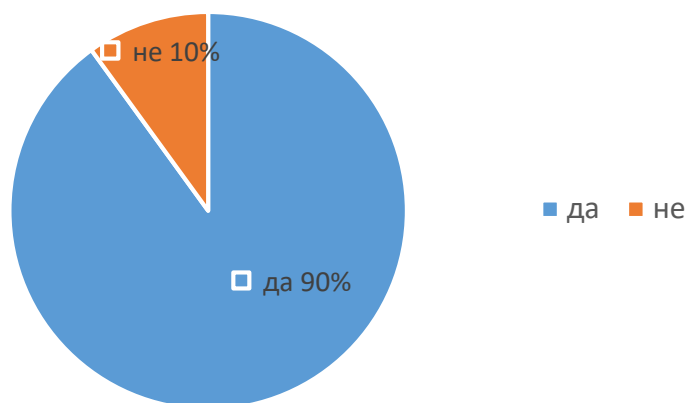
„Всяко село заслужава да има такива стаи“.

Кмет на село, фокус група

За участниците в проучването развитието на такива дейности по населените места има и добавена стойност, свързана с влиянието върху родителите на децата, които *„сами могат да видят положителните неща“*. Още повече такива програми и услуги могат *„да създадат по-добри условия по места“* и да задържат младите, които не само *„да си стоят тук, но и да си гледат и образоват децата“*. За тази част от участниците, които работят с уязвими групи, предоставянето на алтернативни образователни услуги е възможност да интегрират техните здравно-социални и информационни услуги в помощ на семействата с малки деца, като достигнат по-лесно и по-ефективно до тях.

Относно възможността читалищата да бъдат използвани за място за развитие на алтернативни образователни услуги за малки деца и техните семейства, респондентите категорично заявяват своето одобрение.

Фигура 16. Смятате ли, че читалището е подходящо място за работа с деца до 4 г.?

Респондентите считат, че показаните досега резултати в село Давидово доказват необходимостта да се прилагат програмите и в други населени места. В зависимост от наличните ресурси, те допускат възможността както за развитието на стационарна услуга, така и на мобилна такава в читалищата по места.

Участниците в проучването изказват мнението, че подобни дейности ще бъдат подкрепени от общността, което би могло да доведе на места и до „осигуряване на играчки, които могат да се закупят от дарителска кампания“ и очакват „хората от селото да подкрепят идеята“ (фокус група, институции).

ИЗВОДИ:

1. Представителите на институциите смятат като **добавена стойност** развитието на алтернативни образователни услуги в читалищата и като възможност за подкрепа на родителския капацитет, задържане на младите семейства по места, интегриране на социални услуги за участващите семейства;
2. Участващите представители на социалните услуги изразиха готовност да се включат с подходящи дейности при работата с родителите;
3. Моделът за работа в с. Давидово, който е познат на по голяма част от участниците във фокус групите, се одобрява като подходящ за работа с деца от 2 до 4 години и техните родители;
4. Представителите на местната власт в съответните села и на читалищата заявяват желание и готовност в тяхното населено място да се открият и предоставят такива услуги;
5. Според институциите развитието на алтернативни образователни услуги е необходимо за всяко населено място, където общността ще приеме и подкрепи инициативата.

5.2.3. Нагласи и готовност на БИЗНЕСА за подкрепа при прилагането и развитието на алтернативни образователни услуги

Готовността на бизнеса за подкрепа на развитието на алтернативни образователни услуги в малките населени места е от изключително значение за практическата реализацията. От една страна участието на бизнеса е необходимо от гледна точка на ограничените финансови средства в бюджетите на читалищата и от друга, то би

повлияло положително на нагласите на общността, за която ще трябва да приеме известната промяна във функционирането на читалищата, свързана с образователна подкрепа на уязвими групи.

По отношение нагласите на бизнеса в настоящото проучване се изследва:

- Доколко представителите на бизнеса разпознават дарителството за образователни каузи за малки деца?
- Доколко респондентите са склонни да даряват на читалища в малките населени места?

В рамките на настоящото проучване е изследвано мнението на 3 представители на бизнеса в региона. От тях двама работят в голям град и само един от тях има дейност в малко населено място. Всички респонденти работят в различни сфери на частния бизнес. И тримата анкетирани са дарявали. Представителите на бизнеса споделят, че се интересуват от това как са изразходвани средствата, които даряват.

Въпреки че до този момент представителите на бизнеса са дарявали основно в социалната сфера, те споделят, че образование и спорт са от предпочитаните от тях сфери за даряване. Респондентите разпознават като потенциална група за дарение група деца в ранна възраст, като дават приоритет на децата в училищна възраст. Вероятно това мнение е свързано с недостатъчното разбиране за ефекта на инвестициите в ранното детско учене на представителите на бизнеса. Тази ситуация би трябвало да се има предвид при застъпническата стратегия, която да включва информационна кампания сред бизнес средите.

По отношение на получателя на даренията, анкетирани са склонни да даряват за инициативи и каузи, които се развиват в общината, в която работят. За тях е важно организациите, с които работят по реализиране на дарителските каузи, да са утвърдени в обществения живот.

Представителите на бизнеса, участвали в проучването, се доверяват на читалищата като институция в общността, на която биха дарявали. Вероятно това тяхно мнение е свързано с разбирането, че биха дарявали на обществена призната и утвърдена институция.

Всички респонденти от тази група приемат идеята читалищата в малките населени места да развиват организирани образователни дейности за малки деца и техните семейства.

ИЗВОДИ

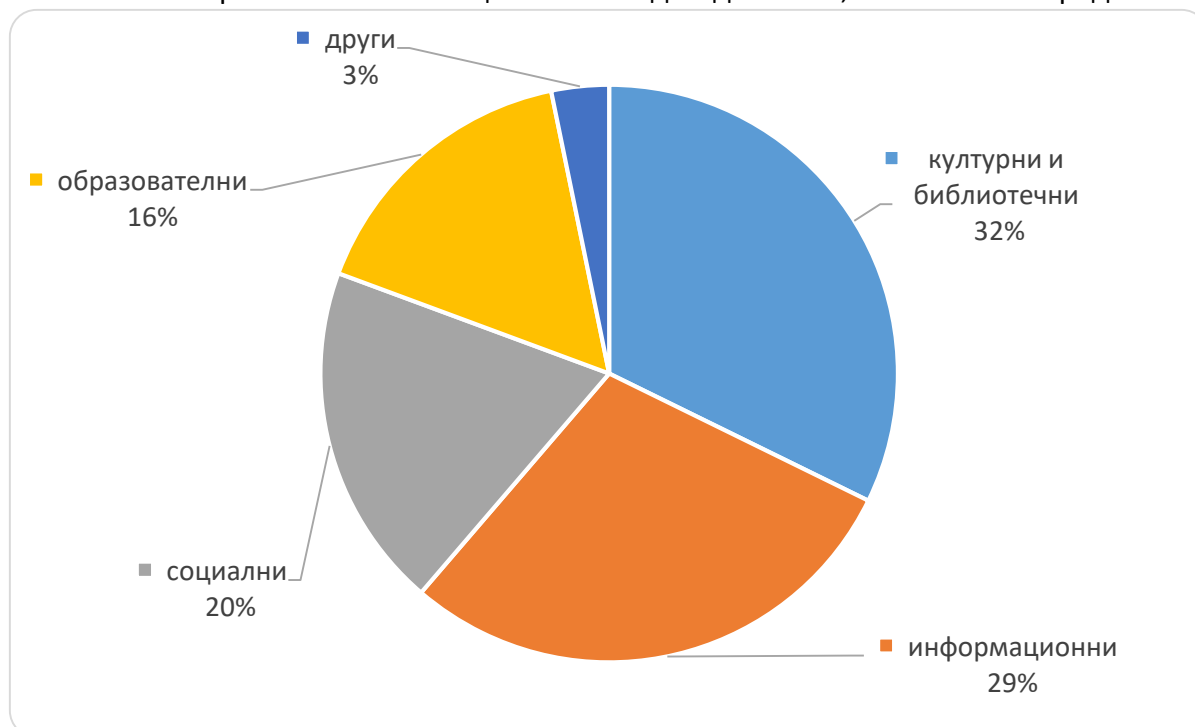
1. **Представителите на бизнеса са** склонни да подкрепят образователни **дейности/услуги** в региона за деца. При практическата реализация биха имали нужда от информационна кампания за ефекта от инвестицията в ранното детско развитие;
2. **Представителите на бизнеса,** участвали в проучването, се доверяват на читалищата като институция в общността, на която биха дарявали и приемат те да развиват образователни дейности за малки деца и техните семейства.

5.2.4. Нагласи и готовност на ЧИТАЛИЩАТА за прилагането на алтернативни образователни услуги

Община Търговище включва общинският град Търговище и 51 села. Към момента в 37 населени места функционират Народни читалища, регистрирани по Закона за народните читалища (ЗНЧ). Всяко читалище е отделно юридическо лице и се представлява от председателя на ЧН, заедно със секретаря. Съобразно **Чл. 2. (1)** от Закона за народните читалища те са „традиционни самоуправляващи се български културно-просветни сдружения в населените места, които изпълняват и държавни културно-просветни задачи. В тяхната дейност могат да участват всички физически лица без оглед на ограничения на възраст и пол, политически и религиозни възгледи и етническо самосъзнание.“. Отново, съгласно ЗНЧ Целите на народните читалища са да задоволяват потребностите на гражданите, свързани със:

1. развитие и обогатяване на културния живот, социалната и образователната дейност в населеното място, където осъществяват дейността си;
2. запазване на обичаите и традициите на българския народ;
3. **разширяване на знанията на гражданите и приобщаването им към ценностите и постиженията на науката, изкуството и културата;**
4. възпитаване и утвърждаване на националното самосъзнание;
5. осигуряване на достъп до информация.

Ето и отговорите на читалищата за вида дейности, които те предоставят:

Предвид на техния уникален обществен престиж и географско разпространение, читалищата имат огромен потенциал да способстват за задоволяване на определени културни и образователни потребности и за засилване на гражданското участие. Закона за народните читалища им дава големи възможности за осъществяване на многостранни инициативи, чрез които гражданите, независимо от образование, пол и

социална принадлежност, получават широк достъп до културни продукти и в най-отдалечените райони на страната. Нещо повече, развивайки се в новите условия, читалищата разширяват дейността си извън рамките на обичайната за тях културна сфера и провеждат програми за подпомагане на лицата в неблагоприятно социално положение и малцинствените групи.

По ЗНЧ читалищата се финансират основно от републиканския бюджет, на базата на одобрени читалищни бройки за всяка община. За община Търговище за 2019 г. са общо 51 бройки, които се разпределят между 38 читалища. Разпределението на средствата между отделните читалища се извършва от Комисия, назначена от кмета на общината, в която участват представители на общинска администрация и по 1 представител на всяко регистрирано по Закона читалище.

В контекста на нуждите на изследването бяха проведени разговори с читалищните секретари по места, в резултат на което установихме, че в 16 от селата, в които няма функциониращи детски градини има действащи читалища, както и различен брой семейства с малки деца. След по задълбочено проучване на тези села констатирахме, че в 9 от тях броят на децата от 2 до 4 години, които не посещават детска градина в съседни населени места, варира от 10 до 15. Имено към тези села се насочихме при провеждане на проучването, включващо структурирани наблюдения с родители /25/ и анкети с родители /20/, както и структурирани интервюта /10 броя/ и анкети /20 броя/ с представители на читалищата. Анкетите бяха проведени с 18 секретари и 2 председатели на читалища. От тях 14 са със завършено средно образование, 2 с незавършено висше и 4 – с висше образование. Преобладаващото население в тези села е от ромския етнос – 12, 2 – с българомохамедани и останалите – смесено от ромски, турски и български етноси.

За по голяма яснота на резултатите от проучването с читалищата е важно да уточним, че в броя от 20 **анкетирани** читалища има и такива, в чиито села има функциониращи детски градини и те посочват това като налична образователна услуга за децата от тяхното село. Тези села на практика не са целева група на бъдещото развитие на проекта, но е потърсено тяхното мнение като представители на читалищната институция. В проведените **структурирани интервюта** всичките 10 читалища са в населени места, в които няма функционираща детска градина, децата, които искат да ползват такава услуга трябва да пътуват до съседни населени места и това до голяма степен ограничава избора на родителите на каква възраст да запишат детето си в ДГ.

В този раздел ще се съсредоточим към резултатите от проучването на читалищата, като съобразно Методологията търсихме отговори в следните направления:

Диагностика на готовността и ресурсите на читалищата за прилагане на модела

- ***Доколко интересите на читалището съвпадат с целите на програмата „Елементът Игра“ ?***

В Уставите си по голяма част от читалищата са записали, че развиват културно-просветни дейности /самодейност, библиотечни услуги, концерти и т.н./, малка част са записали информационни, доброволчески, социални и още по-малко – образователни дейности.

В по-голямата си част целите на отделни читалища са заимствани директно от целите, заложили в ЗНЧ. На въпроса имате ли подходящи помещения, в които може да се обособи място за игра и учене на деца до 4 години. 6 от общо 10 читалища отговарят, че имат отделни подходящи помещения, 4 – че това може да бъде правено в помещението на библиотеката и 1 – че няма подходящо помещение /отговорите са от структурираните наблюдения и провеждащият интервюто на място е огледал посочените помещения/.

При запитване познават ли читалищните секретари програмите „Елементът игра“, 10 казват, че имат преки впечатления от прилагането на тази програма в село Давидово, а другите 10 само са чували за програмата „Библиотека на играчките“.

Близко пет годишния опит на читалището в село Давидово за работа по програмите „Елементът игра“, /описани подробно в Приложение 1/ можем да твърдим, че децата и техните майки приемат изключително добре заниманията по програмите. Направената в началото на 2019 година оценка на качеството на програмите показва висока ангажираност на всички заинтересовани страни /родители, кмет, читалищно ръководство, представители на община и други социални услуги/, повишена активност и желание за продължаване на услугата. Това ни дава основание да считаме, че освен ползите за децата и техните семейства, от прилагане на програмите в читалищата в малките населени места ползите ще са за цялата общност и това ще бъде добавена стойност към приноса на читалището като местен център за общностно развитие.

“Читалищата имат незадължителна форма на работа. Затова мястото на тези игрови сесии не е в детските градини, където имат програми и ситуации, а при нас, в читалищата. Ние сме по-близко до детето”, коментира читалищния секретар на с. Ралица по време на проведената фокус група с институции. Тя заяви своята готовност и желание за евентуална бъдеща работа по програмите. Още веднъж подкрепя изказа и кмета на селото, който пое ангажимент да се търсят възможности за набавяне на допълнителни ресурси, ако в тяхното читалище се изгради такава стая.

„За децата от нашето село няма нищо, те трябва да пътуват до други села, за да ходят на градина,“ споделя читалищен секретар. **„Тука (в региона- бел ред.) е така, няма услуги за ранно детско развитие по селата, тук там остана някоя детска градина, но децата не ходят редовно, защото родителите не ги пускат”,** обобщава и представителя на читалището в с. Пробуда.

Като друга услуга, до която част от децата имат достъп са занимания, организирани за тях в читалищата по селата. **„Родителите приветстват, като правим нещо за децата от селото и ги пускат, не ги спират, никога. Ние се събираме по празници, правим концерти, такива неща, идват децата,“** коментира читалищен секретар. Все пак, групата смята, че тези занятия са **„недостатъчни и нередовни и за децата е необходимо да се обръща повече внимание.“**

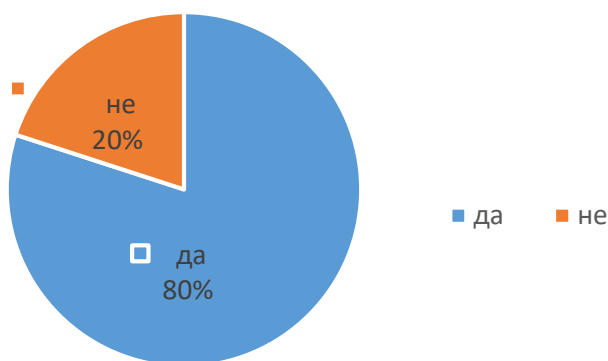
- **Общо състояние на материалната база**

Всички читалища, с които бяха проведени структурирани интервюта, на въпроса „Какво е общото състояние на читалищната сграда“ отговориха, че е „добро“! В 5 от общо 10 читалища има вътрешни тоалетни, 8 се отопляват на твърдо гориво, в 8 покривите са ремонтирани скоро. Във всички читалища има достъп до Интернет, както и минимално офис оборудване.

Всяко читалище ползва материалната си база на основание на Договор, подписан с Община Търговище за безсрочно и безвъзмездно ползване. Ежегодно в капиталовата програма и общинския бюджет се залагат средства за ремонт на 3-4 читалища. Това позволява най-неотложните проблеми да бъдат решавани своевременно и анкетата показва, че почти няма читалища в селата, които да имат сериозни проблеми. По-труден е въпросът с отоплението на читалищните помещения, тъй като сградите са големи, а през последните години по финансови причини читалищата се отопляват основно с твърдо гориво. При провеждане на структурираните интервюта една от задачите ни бе да огледаме подходящи за отопляване с климатик помещения, които евентуално биха се използвали за работа по програмите „Елементът игра“.

„Ние можем да осигурим база. Освен това във всяко село има някой човек, на който може да се разчита да помага за програмите,“ каза кметът на едно от селата.

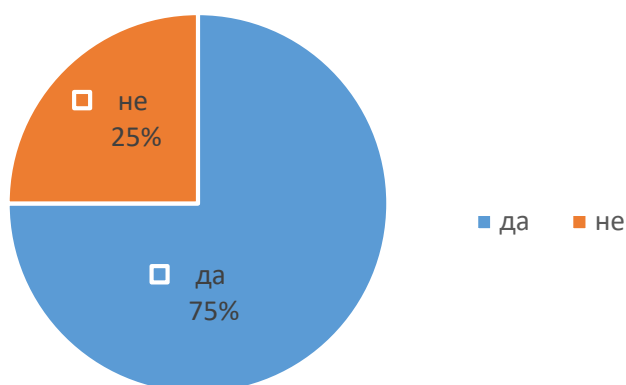
Смятате ли, че ако бъде оборудвано читалището с такава стая, майките ще водят децата си при Вас?

- **Състояние на екипа:** брой и квалификация на служителите на читалището; възраст; лидерство в общността; нагласи за повишаване на квалификацията; нагласи за извършване на допълнителна дейност извън длъжностната характеристика; мотивация (допълнително заплащане или други стимули); носене на отговорност (при работа с малки деца); при нежелание да поемат личен ангажимент – нагласа да приемат външен за читалището човек.

В 25 от интервюираните и анкетираните читалища /общо 30/ на пълен щат работи само по 1 човек. В 5 от читалищата има отпусната още половин бройка по програма „Глобални

библиотеки“, който се занимава с информационното обслужване на местното население, както и с осигуряване на достъп до интернет. По-големият процент от работещите в читалищата са със средно образование, има 4 с висше и 2 с незавършено висше образование. На въпроса **„Бихте ли се включили в обучение за предоставяне на алтернативни услуги“** 15 от анкетиранияте отговарят положително, 3 казват, че имат в ръководството на читалището подходящ човек.

На въпроса „Има ли в екипа ви човек, който би се включил в обучение за работа по програмите „Елементът игра“, отговорите в структурираните интервюта са: 5 отговарят с ДА, това е читалищния секретар; 5 – нямаме подходящ човек.

Намирането на подходящ специалист, който да води заниманията в новата образователна услуга би могло да се реши и чрез наемане на външен специалист /от гр. Търговище или друго населено място/, който да се включи в предвиденото по проекта обучение и след това да подпише договор със съответното читалище. Това е и настоящата практика в работата ни в с. Давидово, където специалист от Клуба на НСО води занятията 2 пъти седмично.

Участниците във едната фокус група отвориха въпроса кой би бил най-подходящия специалист за провеждане на груповите занятия по програма „Елементът игра“. Подчерта се необходимостта от обучение на бъдещите водещи, както и желанието поне в началото занятията да бъдат водени от външен специалист.

- **Капацитет да поемат текущи разходи: новата услуга ще повиши разходите за ток, вода, хигиена, поддръжка – готовност на читалището да сподели разходите**

На въпроса „Може ли читалището да поеме допълнителни разходи за предоставяне на такива услуги /ток, вода, отопление.../ само 2 читалища отговарят, че настоятелството може да осигури такива допълнителни разходи в рамките на субсидирания бюджет. Във фокус групата с представители на читалищата и други институции, работещи с деца беше направено уточнението, че получаваната субсидия покрива основно разходите за възнаграждение на читалищния секретар и не остават почти никакви средства за

допълнителни разходи, дори и за закупуване на нова литература. Кметът на Ралица посочи, че имат добри отношения с местния арендатор и може да се разчита до известна степен на дарения, но те обикновено са еднократни.

- ***Работи ли читалището с доброволци; може ли да се разчита на самодейците и като доброволци за новата дейност.***

Като доброволци в читалищата се възприемат участниците в различни самодейни състави. В читалищата, с които проведехме структурирани интервюта /общо 10/ половината казват, че имат доброволци, като в 3 от тях това са възрастни жени, предимно българки. В другите 5 читалища, освен членовете на читалищното ръководство /по 3 души в читалищното настоятелство и 3 в проверителната комисия/, нямат други хора, активно ангажирани в читалищните дейности.

Във фокус групата по тази тема читалищния секретар на с. Давидово г-жа Мариана Колева разказа за доброто сътрудничество между Читалището, което представлява, възрастните жени от певческата група, както и собственика на мандра, намираща се в селото, който редовно подпомага дейността на читалището и различни инициативи, организирани там.

През последните години в малките села масово беше наложена тенденцията за разкриване и функциониране на пенсионерски клубове, които се подкрепят материално от Общината. В тези клубове минимум 2 пъти седмично се събират предимно жените от съответното село, сформирани са съвместно с читалищата певчески групи, организират се различни инициативи. Според нас по-активните жени от тези клубове могат да бъдат привлечени за организиране на съпътстващи дейности с децата до 4 години и техните родители, които биха се включили в програмите „Елементът игра“.

- ***Как ръководството и служителите оценяват ползите си или рисковете от подобна нова дейност; Защо ДА – защо НЕ!***

Интересни са резултатите в проведени 20 анкети с представители на читалищата в общината. На въпроса „Смятате ли, че читалището е подходящо място за работа с деца до 4 години, 18 отговарят положително и само 2 смятат, че не е. В същото време, само 13 читалища посочват, че има практика майки с деца да идват в читалището, но когато се конкретизира с въпрос какво им се предлага, отговорите са: посещение на културни мероприятия; разглеждане на детски книжки или рисуване. Нито едно читалище /с изключение на село Давидово, където Клуба на НСО от 4 години прилага в партньорство с читалището програмите „Елементът игра“/ не предлага структурирани занимания с малки деца, които работят по определена методология, водят се от специалист и целят подкрепа за ранното детско развитие. Шест от читалищата посочват, че имат подходящи играчки за деца, като това са предимно пъзели, детски книжки и плюшени играчки. Останалите 14 читалища посочват, че нямат никакви подходящи за малки деца образователни играчки.

„Откакто се захриха детските градини по селата, децата са съвсем други. Преди знаеха да говорят български, знаеха да общуват, а сега... не могат,” коментира

читалищен секретар в една от фокус групите. Според него малките населени места в Търговищко се нуждаят от повече детски образователни услуги. **„Поне една група да има, да обхване тези деца. Иначе те тръгват осакатени на училище, нищо не знаят...”**.

Както от анкетите, така и от проведените структурирани интервюта и разговори с представители на читалищата става ясно, че 90% от читалищата имат интерес и заявяват желание да прилагат в своята работа иновативни образователни услуги. Това, според тях ще привлече нови посетители в читалището, и още по-важно – ще отговори на реалните нужди на местното население, и по конкретно – на младите родители и техните деца, които в по-голямата си част са представители на ромския етнос, които в ежедневието си ползват основно турски език.

ИЗВОДИ за готовността на читалищата за предоставяне на алтернативни образователни услуги:

1. Читалищата разполагат с необходимата материална база, за да оборудват подходящи помещения за игра с малки деца и родители;
2. В по-голямата си част читалищата не разполагат с финансови средства, с които да покрият допълнителните разходи за услугата;
3. Наличния към момента екип, вкл. и от доброволци не навсякъде има необходимия капацитет да предоставя алтернативни образователни услуги;
4. Всички представители на читалищата са в готовност да се включат в допълнителни обучения за работа по програмите „Елементът игра“ и оценяват като много добра идея за прилагане на алтернативни дейности с деца до 4 години.

VI. ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ ЗА НЕОБХОДИМОСТТА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА АЛТЕРНАТИВНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УСЛУГИ

6.1. ИЗВОДИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ АЛТЕРНАТИВНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УСЛУГИ ЗА ДЕЦАТА В МАЛКИТЕ НАСЕЛЕНИ МЕСТА В ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ

- Най-големите **дефицити** у децата се наблюдават в познавателното развитие и уменията за общуване. Общуването в семейството става предимно на майчин език, като дори тогава речниковия запас на децата е ограничен;
- Липсата на познавателни играчки и детски книжки е negliжирано от родителите както по финансови причини, така и поради липса или недостатъчно образование у родителите, както и **неразбиране на значимостта за развитието на детето** чрез четенето и разказването;
- Според специалистите изоставането в развитието на децата е в резултат на **липсата и на родителски умения** за стимулиране на детското развитие;
- Проблемите, които децата срещат при постъпване в детска градина след навършване на 5 години са преди всичко **недоброт владеене на български език**

и липсата на умения, съответстващи на възрастта /спазване на дневен режим, самостоятелно хранене, обличане и т.н./;

- Отглеждането на децата предимно в семейна среда, **липсата на възможности за включване в каквито и да е занимания и структурирани дейности**, води до ниски социални и емоционални умения у децата;
- **Отдалечеността на действащите детски градини** – обикновено в съседно село или града – е най-голямото основание на родителите да НЕ запишат децата си преди навършване на задължителната за включване в образователната система възраст.

6.2. ИЗВОДИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА **ВЪЗМОЖНОСТИТЕ** НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА УЧАСТИЕ И ПОДДРЕПА ЗА ПРИЛАГАНЕ НА АЛТЕРНАТИВНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УСЛУГИ

- Родителите изразяват **готовност** децата им да посещават такива групи за игра, ако има в тяхното населено място, както и да се включат в заниманията заедно с тях;
- За **родителите** провеждането на образователните занимания в читалищата е категорично добър вариант, което вероятно е свързано с това, че тези културни центрове за разлика от социалните услуги, а в някои случаи от образователните няма да третират децата им и тях самите като не справящи се;
- Според **представителите на институциите** развитието на алтернативни образователни услуги е необходимо във всички читалища в малки населени места, където общността ще приеме и подкрепи инициативата;
- **Представителите на институциите** намират добавена стойност в развитието на алтернативна образователни услуги в читалищата като възможност за подкрепа на родителския капацитет, задържане на младите семейства по места, интегриране на социални услуги за участващите семейства;
- **Представители на бизнеса** са склонни да подкрепят образователни **дейности/услуги** в региона за деца. При практическата реализация биха имали нужда от информационна кампания за ефекта от инвестицията в ранното детско развитие;
- **Представителите на бизнеса** участвали в проучването се доверяват на читалищата като институция в общността
- Всички заинтересовани страни /местна власт, институции, бизнес, родители/ определят **читалището като подходящо място** за предоставяне на алтернативни образователни услуги за децата от съответното населено място
- Читалищата разполагат с необходимата **материална база**, за да оборудват подходящи помещения за игра с малки деца и родители;
- В по-голямата си част читалищата **не разполагат с финансови средства**, с които да покрият допълнителните разходи за услугата;
- Сега съществуващият финансов механизъм за разпределяне на читалищните субсидии **ДАВА ВЪЗМОЖНОСТ** за осигуряване на допълнителен финансов ресурс за предоставяне на алтернативни иновативни услуги за населението;
- Наличния към момента екип, вкл. и от **доброволци**, не навсякъде има необходимия капацитет да предоставя алтернативни образователни услуги;
- Всички представители на читалищата са в готовност да се включат в **допълнителни обучения** за работа по програмите „Елементът игра“ и оценяват като много добра идея за прилагане на алтернативни дейности с деца до 4 години.